

Univerzita Karlova

Právnická fakulta

Diplomová práce

**Účastníci řízení v civilním
procesu**

Rok: 2008

konzultant: JUDr. Dita Melicharová, Ph.D.
diplomant: Barbora Jorová
Plešivecká 1866/29
41201 Litoměřice

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nich jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

A handwritten signature in black ink, appearing to read "J. Barina". The signature is written in a cursive style with a long horizontal stroke at the end.

Obsah

1. Úvod	6
2. Subjekty civilního procesu	8
3. Účastníci řízení	13
3.1. Účastníci sporného řízení (první definice)	14
3.2. Účastníci nesporného řízení	17
3.2.1. Druhá definice účastníků řízení	18
3.2.2. Třetí definice účastníků řízení	21
4. Předpoklady účastnění	24
4.1. Úvod	24
4.2. Způsobilost být účastníkem řízení	24
4.3. Procesní způsobilost	28
5. Procesní práva a povinnosti účastníků řízení	38
6. Společenství účastníků	43
7. Záměna a přistoupení dalšího účastníka	47
7.1. Úvod	47
7.2. Přistoupení dalšího účastníka	48
7.3. Záměna účastníků	50
8. Vedlejší intervence	52
9. Hlavní intervence	56
10. Procesní nástupnictví (změna účastníků)	58
10.1 Úvod	58
10.2 Procesní nástupnictví dle § 107 o.s.ř.	59
10.3 Procesní nástupnictví dle § 107a o.s.ř.	63
11. Závěr	67

1. Úvod

Tématem této diplomové práce jsou účastníci řízení v civilním procesu. Účastníci řízení jsou vedle soudu základními procesními subjekty, tedy subjekty, které mohou svou činností právně ovlivňovat civilní proces a které jsou k tomu nadány procesními právy a povinnostmi. Jejich účast v řízení je vždy obligatorní. Civilní proces, jehož hlavním úkolem je poskytovat ochranu subjektivním právům, nemůže tudíž existovat bez osob, které se této ochrany domáhají. Toto vyjadřuje i zásada „nemo iudex sine actore“ (není soudce bez žalobce). Účastníci řízení tvoří nedílnou součást civilního procesu a lze je proto považovat za jeden z jeho základních pojmových znaků, bez něhož by byl civilní proces nemyslitelný. To je také důvodem, proč má vymezení účastníků řízení a jejich postavení v civilním řízení tak stěžejní význam pro celý civilní proces.

Civilní proces, který lze definovat jako soubor právních vztahů vznikajících v důsledku postupu soudu a dalších procesních subjektů při poskytování ochrany soukromoprávním, ale i některým jiným právním vztahům¹, lze vnitřně členit na několik druhů. Základní členění rozlišuje mezi řízením nalézacím a vykonávacím. Vedle nich můžeme civilní proces diferencovat ještě na řízení zajišťovací, insolventní a arbitrážní. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce se dále zaměřím pouze na účastníky řízení nalézacího. Nalézací řízení, jako druh civilního procesu, vede k ochraně soukromoprávních vztahů tím, že v něm soud vydává autoritativní rozhodnutí, v nichž buď zjišťuje co je právem, nebo toto právo ve vztahu ke konkrétnímu právnímu vztahu dotváří. Nalézací řízení lze dále členit na řízení sporné a nesporné. Rozlišujících kritérií můžeme nalézt více, například ve sporném řízení soud vydává většinou rozhodnutí deklaratorního charakteru, zatímco v nesporném řízení převažují rozhodnutí konstitutivní. Za hlavní dělicí kritérium většina odborníků na civilní právo procesní však považuje odlišnost funkcí obou druhů nalézacího řízení. Tak se uvádí, že sporné řízení plní funkci reparační, jež má za cíl napravit již vzniklé porušení práva, naproti tomu hlavní funkcí nesporného řízení je funkce preventivní, která vyjadřuje snahu o předejití možným budoucím

¹ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006, str. 40

sporům, vzniklým z nejistého postavení účastníků v konkrétním právním vztahu, pomocí toho, že soud svým rozhodnutím postaví jejich právní vztahy na jisto.

V této práci se zabývám současně platnou právní úpravou účastenství v nalézacím řízení, a to jak v řízení sporném, tak i nesporném, jež nalezneme v základním kodifikaci civilního procesu, a to v zákoně č. 99/1963 Sb., občanském soudním řádu, ve znění pozdějších předpisů. Civilní právo procesní je sice právním odvětvím samostatným, přesto vzhledem k hlavní funkci civilního procesu, která spočívá v ochraně porušených subjektivních práv, se nelze vyhnout ani průnikům do práva hmotného, zejména pak do zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů. Problematika účastníků nalézacího řízení je velmi široká, proto není smyslem této práce obsáhnout komplexně celou úpravu do posledních detailů, ale spíše se zabývat základními instituty, jež spadají obecně pod pojem účastenství. Základní pilíř této práce tak tvoří vymezení pojmu účastníků řízení, a to jednak pomocí zákonných definic a rozboru předpokladů účastenství, ale také pomocí charakterizování postavení účastníků v civilním řízení, které se odráží především v jejich procesních právech a povinnostech. Dále se budu zabývat jednotlivými instituty spadajícími pod pojem účastenství, a to procesním společenstvím účastníků, záměnou a přistoupením dalšího účastníka, hlavní a vedlejší intervencí a procesním nástupnictvím. Do závěrečné kapitoly jsem pak zařadila úvahy *de lege ferenda*. Protože vzhledem k době vzniku současně platného občanského soudního řádu a řadě převratných změn, které od této doby, zejména po roce 1989, nastaly v naší společnosti, současná právní úprava nejen účastenství, ale celého civilního procesu, nemůže dostatečně reflektovat potřeby naší moderní společnosti. Tyto důvody vedly i k zahájení příprav nového civilního kodexu, jež by měl plně odrážet požadavky demokratické společnosti na civilní proces. A právě v této situaci, kdy se pracuje na vytvoření nového kodexu civilního procesu, bych chtěla svými úvahami, uvedenými v závěrečné kapitole, poukázat na některé problematické otázky, s nimiž se lze v současné právní úpravě účastenství setkat, a jež by bylo dobré vzít v potaz i při tvorbě nového civilního kodexu.

2. Subjekty civilního procesu

Jedním ze základů každého právního odvětví je vymezení subjektů jako nositelů práv a povinností, stejně tak i osob, které tato práva mohou vykonávat. Proto je nezbytné si nejdříve vymežit pojem subjektů civilního procesu jako takových.

Odborná literatura definuje procesní subjekty jako ty subjekty, které svou činností právně ovlivňují proces, a které jsou k tomuto účelu vybaveny procesními právy a povinnostmi.² Jde tedy o takové subjekty, které mají určitá práva a povinnosti, které realizují v procesu a tím tento proces ovlivňují. Hovoříme-li pak o subjektech civilního procesu, jsou to ty, jež vystupují v procesu civilním, tedy takovém, ve kterém jsou projednávány spory a právní věci, které vyplývají z občanskoprávních, pracovních, rodinných a obchodních vztahů.³ Mezi subjekty, kteří naplňují výše uvedenou definici, nepochybně patří soud a účastníci řízení, jejichž účast na řízení je vždy obligatorní. Soud a účastníky řízení můžeme označit za základní subjekty civilního procesu, protože bez jejich existence si nelze proces vůbec představit.

Soud je jednak státním orgánem, který je pověřen výkonem soudnictví, ale zároveň má i postavení procesního subjektu, který je stejně jako ostatní subjekty podřízen pravidlům procesu. Tato dvojedinná role pak určuje i jeho postavení, kdy vystupuje v roli nezúčastněného třetího, ale současně je i autoritou pro účastníky řízení. Postavení subjektu má soud jakožto orgán, bez ohledu na to, kým je v konkrétním případě představován. Tedy nejen když činní úkony sám, ale i když provádí tyto úkony osoba od něj odlišná, pokud tak stanoví zákon. To znamená, že úkony soudu může činit nejen soudce, ale i například vyšší soudní úředník, soudní exekutor při provádění exekuce nebo notář jako soudní komisař v řízení o dědictví.

Skupinu základních subjektů kromě soudu tvoří ještě účastníci řízení. Obecně je pak lze vymežit jako osoby, o jehož právech a povinnostech se v řízení jedná.⁴

² Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006, str. 91

³ § 7 o.s.ř.

⁴ Podrobněji viz. dále

Oba tyto základní subjekty nevystupují však v civilním procesu izolovaně, ba naopak vzniká mezi nimi zahájením řízení procesněprávní vztah. Což je vztah upravený procesním právem, jehož obsahem jsou vzájemná práva a povinnosti, a který je současně nezávislý na existenci vztahů hmotněprávních. Tento vztah je pak charakteristický nerovným postavením mezi soudem a ostatními účastníky civilního procesu. Z čehož také vyplývá zařazení civilně procesního práva do práva veřejného, pro které jsou právě vztahy založené na principu nerovnosti typické. Postavení soudu jako autority nadřazené účastníkům řízení plyne z jeho hlavní úlohy v civilním procesu, kdy má soud jak oprávnění, tak povinnost projednávat a autoritativně rozhodovat spory či jiné právní věci, a tím poskytovat ochranu ohroženým nebo porušeným právům. S tím pak souvisí i možnost použití mocenského donucení k vymožení jím stanovených povinností, pokud nedojde k jejich řádnému a včasnému splnění. Z těchto důvodů je použití zásady rovnosti mezi soudem a účastníky řízení nemyslitelné. Přesto však z toho nelze vyvozovat, že by postavení účastníka řízení bylo méně významné než soudu. Záleží totiž pouze na účastníkovi, zejména pak ve sporné řízení, zda k řízení vůbec dojde a jak se bude dále vyvíjet.

Vzájemné vztahy mezi jednotlivými účastníky řízení, naproti od předchozího, jsou ovládány zásadou rovnosti. Právě rovnost mezi účastníky je jedním ze základních požadavků práva na spravedlivý proces, vyjádřeném i v čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod⁵, v judikatuře Evropského soudu pak také označované jako rovnost zbraní. Rovnost účastníků, jako jedna z hlavních zásad civilního procesu, je zakotvena i v našem právním řádu, a to v čl. 96 odst. 1 Ústavy, čl. 37 odst. 3 Listiny a v § 18 o.s.ř.

Vedle základních procesních subjektů, jejichž účast na procesu je nezbytná, mohou v určitých typech řízení ještě vystupovat subjekty, které jsou v literatuře označovány jako zvláštní subjekty řízení. Tyto subjekty jsou také nadány možností ovlivňovat svojí činností proces, a tudíž splňují výše uvedenou definici procesních subjektů, ale jejich účast na procesu není obligatorní a vystupují jen v zákonem

⁵ Viz Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod v znění protokolů č. 3, 5 a 8

stanovených typech řízení. Podle svého postavení a poslání se dělí do dvou skupin. První skupina je tvořena subjekty, které reprezentují v řízení veřejný zájem (státní zastupitelství a Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových). Druhou skupinu pak představují subjekty, které vykonávají v řízení sice funkce pomocné, ale ve vztahu k soudu a účastníkům samostatné. Je to například správce dědictví ustanovený soudem v řízení o dědictví podle § 175e až f o.s.ř.⁶

Státní zastupitelství podle § 35 o.s.ř. je oprávněno jednak vstupovat do již zahájených, v zákoně vymezených řízeních, ale může i samo vybraná řízení ve veřejném zájmu iniciovat podáním návrhu na zahájení řízení. Státní zastupitelství jako orgán hájící veřejný zájem má působnost v civilním řízení jen omezenou, spočívající ve výslovné zákonné úpravě, nikoliv obecnou, jak je tomu v trestní řízení; důvodem je, že veřejný zájem není dán ve všech civilních řízeních. Tak státní zastupitelství může podle § 35 odst. 1 o.s.ř. vstoupit do zahájeného řízení ve věcech

- a) určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení,
- b) uložení výchovného opatření podle § 43 odst. 1 a 2 zákona o rodině,
- c) nařízení ústavní výchovy a prodloužení ústavní výchovy,
- d) pozastavení, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti,
- e) způsobilosti k právním úkonům,
- f) prohlášení za mrtvého,
- g) vyslovení přípustnosti převzetí nebo držení v ústavu zdravotnické péče,
- h) umoření listin,
- i) obchodního rejstříku, rejstříku obecně prospěšných společností, nadačního rejstříku a rejstříku společenství vlastníků jednotek,
- j) některých otázek obchodních společností, družstev a jiných právnických osob (§ 200e),
- k) v nichž se řeší dlužníkův úpadek nebo hrozící úpadek, včetně incidenčních sporů, a moratoria,
- l) společenství vlastníků jednotek,
- m) vyslovení neplatnosti dražby.

⁶ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006, str. 93

V řízeních uvedených pod písmeny b) až d) je pak státní zastupitelství oprávněno podat i návrh na zahájení řízení. Toto právo mu vyplývá i z některých jiných zvláštních předpisů. Tak tomu je například podle § 62 a § 62a zákona č. 94/1963 Sb., zákona o rodině, kdy nejvyšší státní zástupce může podat návrh na popření otcovství.

Postavení státního zastupitelství jako procesního subjektu při těchto úkonech však nebude stejné. V případech, kdy zákon umožňuje státnímu zastupitelství podat návrh na zahájení řízení, bude mít postavení navrhovatele, ten je pak vždy účastníkem řízení, tedy procesním subjektem základním. Naproti tomu v řízeních, do kterých je oprávněno pouze vstupovat, bude vystupovat jako subjekt zvláštní. V těchto řízeních je jako reprezentant veřejného zájmu ze zákona nadán oprávněním činit všechny úkony, které může provádět účastník řízení, kromě těch, které může vykonávat pouze účastník vztahu hmotněprávního. Může tudíž ovlivňovat průběh řízení, čímž naplňuje základní definiční znak procesního subjektu. Nemůžeme ho však řadit k procesním subjektům základním, protože na rozdíl od výše uvedené situace ho nelze podřadit pod vymezení ani jedné z definic účastníků řízení.⁷ Obdobně lze přistupovat i k postavení Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových, kdy § 35a o.s.ř. stanoví, že „zvláštní právní předpis stanoví, ve kterých případech a za jakých podmínek může podat návrh na zahájení řízení anebo do řízení vstoupit Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových.“ Tímto zvláštním předpisem je zákon č. 201/2002 Sb., o Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových. Pokud Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových vstoupí do těchto řízení, může činit všechny úkony jako účastník řízení, kromě těch, jež jsou vyhrazeny pouze účastníkům právního vztahu.

V civilním procesu mohou vystupovat i další osoby, jejichž účast na řízení je sice procesním právem upravena, ale nemohou toto řízení ovlivňovat. Tyto osoby, označované jako osoby zúčastněné na řízení, tak nelze řadit mezi procesní subjekty základní ani zvláštní. K osobám zúčastněným na řízení lze například řadit svědky, znalce, ale i zástupce nebo zmocněnce účastníků. Zástupce či zmocněnce účastníka

⁷ § 90, § 94 odst. 1, 2 o.s.ř.

řízení sice může podávat návrhy a tím ovlivňovat průběh procesu, ale nečiní tak jménem svým, ale jménem zastoupeného. V některých případech může dojít i k tomu, že v řízení je jednáno o dílčích právech osoby zúčastněné na řízení. V těchto situacích se tato osoba stává účastníkem řízení, nikoliv však řízení celého, ale jen té části, ve které je rozhodováno o jejím právu. Z tohoto důvodu se označuje jako účastník pro určitý úsek řízení. Takovým účastníkem se může stát například svědek při rozhodování o jeho nároku na svědečné nebo znalec při uplatňování jeho práva na znalečné.

Od výše uvedených osob je třeba striktně odlišovat osoby, které se sice řízení také účastní, ale pouze jako diváci. Diváci jsou na řízení pouze fyzicky účastní jako veřejnost, ale jejich postavení v řízení není právně regulováno.

3. Účastníci řízení

Pojem účastníka řízení je základním pojmem v civilním procesu, protože jeho účast na řízení jako základního procesního subjektu je nezbytná. Bez účastníka řízení si nelze proces vůbec představit, protože soud vždy rozhoduje o konkrétních právech a povinnostech individuálně určených osob, a nikoliv abstraktně bez vztahu ke konkrétním osobám. Pojem účastníka řízení je třeba chápat v přesně vymezeném procesním slova smyslu, kdy jde o terminus technicus, nikoliv tedy ve smyslu obecném.⁸ Z toho vyplývá, že ne každá osoba účastní se na řízení, je bez dalšího účastníkem řízení a zároveň ten, kdo není přítomen, účastníkem není. Stejně tak nelze někoho nepovažovat za účastníka jen proto, že není nositelem tvrzeného hmotného práva nebo povinnosti. Věcná legitimace tak má vliv pouze na výsledek řízení, který se odrazí v meritorním rozhodnutí soudu, nikoliv však v účastenství. Proto hovoříme o vymezení účastníků řízení, jako vymezení formálním, tedy bez vlivu na to, jestli jim skutečně svědčí hmotné právo nebo povinnost, nebo nikoliv. Požadavek na formální vymezení účastníků řízení vychází z potřeby soudu předem znát okruh účastníků řízení, aby jim mohl od počátku řízení zajistit plné uplatnění jejich práv a tím i rovnost jejich postavení.

Požadavek individuálního vymezení účastníků řízení, jako jednoho z předpokladů práva na spravedlivý proces, je vyjádřen v současné právní úpravě, v podobě tří definic účastníků řízení, vyjádřených v § 90 a § 94 o.s.ř. Zatímco právní úprava v době komunismu vycházela z jednotnosti civilního řízení, což se projevovalo i v nerozlišování sporného a nesporného řízení, v současnosti je díky řadě novelizací občanského soudního řádu možné pozorovat naopak návrat k dělení nalézacího řízení na řízení sporné a nesporné, kdy sporné řízení je teorií charakterizováno jako řízení, které má napravit porušení práva, nesporné řízení má naopak funkci preventivní a jeho cílem je porušení práva předcházet. Z těchto odlišných funkcí obou řízení vycházejí i definice účastníků řízení, kdy 1. definice účastníků řízení, obsažená v § 90 o.s.ř., se vztahuje pouze na účastníky řízení sporného a § 94 o.s.ř. vymezuje dvě definice účastníků řízení nesporného.

⁸ Viz Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006, str. 142

3.1 Účastníci sporného řízení (první definice)

Účastníci sporného řízení jsou definováni v § 90 o.s.ř., který uvádí, že „účastníky řízení jsou žalobce a žalovaný“. Žalobcem je ten, kdo žalobu podává a žalovaným osoba, proti které žaloba směřuje. Tato definice se použije výlučně na řízení sporné, jehož hlavní funkcí je funkce reparační, k odlišení od řízení nesporného, které směřuje k předcházení vzniku porušení práva. Jeho cílem je tedy napravovat již vzniklé porušení práva, vlastně řešit spor mezi dvěma stranami, které jsou zároveň v postavení odpůrců. Účastníky sporného řízení jsou tedy vždy žalobce a žalovaný. Jejich pojmenování vyplývá z označení dispozičního úkonu, kterým se zahajuje sporného řízení, a to žaloby. S touto metodou označování účastníků sporného řízení, vycházející z odvození jejich názvu od názvu dispozičního úkonu, kterým se řízení zahajuje, se lze setkat i v právních řádech okolních německy mluvících zemích, jako je Rakousko a Německo. Označení účastníků sporného řízení výlučně jako žalobce a žalovaný má také za cíl odlišit řízení sporné a nesporné. Ve sporném řízení je používáno výhradně označení žalobce a žalovaný, a termín navrhovatel zůstává v zákoně jen pro řízení nesporné.

Definice účastníků sporného řízení vychází zcela z procesního pojetí pojmu žalobce a žalovaného jako účastníků řízení. To znamená, že žalobce je ten, kdo podává žalobu a v ní sám určuje, kdo bude žalovaným. Sám se tak podáním žaloby staví do role žalobce a současně osobě, proti níž žalobu směřuje, určuje postavení žalovaného. Z toho vyplývá, že vymezení žalobce a žalovaného je i základní povinností žalobce, které musí dostát již v žalobě. V případě že tak neučiní, nastanou účinky uvedené v § 43 o.s.ř.⁹ Toto formální vymezení účastníků sporného řízení je tak úplně nezávislé na existenci hmotněprávního vztahu. Nezávisí tedy na tom, jestli je žalobce skutečným nositelem subjektivního práva, jehož ochrany se domáhá, a žalovaný pak skutečně zatížen povinností. Od vymezení účastníků

⁹ § 43 o.s.ř.

(1) Předseda senátu usnesením vyzve účastníka, aby bylo opraveno nebo doplněno podání, které neobsahuje všechny stanovené náležitosti nebo které je nesrozumitelné nebo neurčité. K opravě nebo doplnění podání určí lhůtu a účastníka poučí, jak je třeba opravu nebo doplnění provést.

(2) Není-li přes výzvu předsedy senátu podání řádně opraveno nebo doplněno a v řízení nelze pro tento nedostatek pokračovat, soud usnesením podání, kterým se zahajuje řízení, odmítne. K ostatním podáním soud nepřihlíží, dokud nebudou řádně opravena nebo doplněna. O těchto následcích musí být účastník poučen.

sporného řízení je proto třeba vždy odlišovat jejich věcnou legitimaci, kdy věcně legitimován je ten, kdo je skutečným nositelem hmotného práva či povinnosti. Věcnou legitimaci pak můžeme členit na věcnou legitimaci aktivní, v případě že hmotné právo svědčí žalobci, a pasivní v případech, kdy je žalovaný skutečným nositelem povinnosti, jež se žalobce domáhá. Věcná legitimace tedy nemá vliv na okruh účastníků sporného řízení, ale odráží se pouze ve výsledku sporu, a to tak, že v případě jejího nedostatku soud žalobu zamítne.¹⁰ Existuje však i několik výjimečných případů, kdy účastník řízení může být v řízení úspěšný, i když mu hmotné právo nesvědčí, tedy nemá věcnou legitimaci. V těchto případech je věcná legitimace nahrazena legitimací procesní, která musí být vždy výslovně stanovena v zákoně. Pak procesně legitimovaná osoba má právem založené oprávnění domáhat se úspěšně svého práva, i když není jeho hmotněprávním nositelem. Takto procesně legitimován je například podle § 62 ZR. nejvyšší státní zástupce, kterého zákon opravňuje k podání žaloby na popření otcovství.

Další důležitou otázkou při zkoumání účastenství je i okamžik jeho vzniku a zániku. Obecně lze říci, že účastníci sporného řízení jsou takto určeni od zahájení řízení a zůstávají jimi až do skončení řízení pravomocným rozhodnutím. Žalobce se stává účastníkem řízení zahájením řízení, to je okamžikem, kdy došla jeho žaloba soudu. V tomto momentě se také vytváří procesněprávní vztah mezi žalobcem a soudem. Poté soud doručí žalobu žalovanému. Doručením tak vzniká procesněprávní vztah jednak mezi soudem a žalovaným, ale zároveň i mezi žalobcem a žalovaným. To však nebrání žalobci, aby sám žalovaného s žalobou seznámil tím, že mu zašle její stejnopis. Tato jeho iniciativa, však nemá žádné procesní účinky, což ale ovšem nevylučuje možnost existence účinků hmotněprávních s oznámením spojených. Jediný, kdo tak může založit procesněprávní vztah ve vztahu k žalovanému je soud, jehož povinností je doručit žalobu žalovanému do vlastních rukou.¹¹ Tímto doručením žaloby pak vzniká trojstranný procesněprávní vztah mezi soudem, žalobcem a žalovaným, který je charakteristický pro sporné řízení.

¹⁰ K odstranění nedostatků věcné legitimace viz .dále

¹¹ § 79 odst. 3 o.s.ř.

Jisté pochybnosti mohou vzniknout při zodpovězení otázky týkající se vzniku účastenství v případech, kdy soud žalobu žalovanému vůbec nedoručuje, a tím není splněná podmínka pro vytvoření trojstranného procesněprávního vztahu. Řízení se zahajuje doručením žaloby soudu podle § 82 odst. 2 o.s.ř. Účinky zahájení řízení má i taková žaloba, která trpí určitými nedostatky nebo vadami. Soud zkoumá tyto vady a jejich odstranění, stejně tak i procesní podmínky, což jsou podmínky, bez kterých nelze vydat rozhodnutí ve věci samé, v již zahájeném řízení v rámci tak zvané přípravy jednání. Zjistí-li soud, že tu existují neodstranitelné vady podmínek řízení, nebo vady sice odstranitelné, ale jejich nedostatek se odstranit nepodařilo, soud řízení zastaví (§ 104 o.s.ř.). K takovému zastavení řízení může dojít ještě dříve než je žaloba doručena žalovanému. Tento postup se uplatní např. zjistí-li soud ihned po zahájení řízení, že je dána překážka *rei iudicatae*, nebo nebyla splněna poplatková povinnost. Podobně bude soud postupovat i v případě, kdy žalobce neodstraní vady v žalobě. Soud podle § 43 odst. 2 o.s.ř. žalobu odmítne, a tím se i řízení končí. Odmítnutí se žalovanému stejně jako žaloba ani v tomto případě nedoručuje. V těchto situacích, kdy vůbec nedochází k doručování žaloby žalovanému soudem, a v případě, že není žalovaný vyrozuměn ani žalobcem, se žalovaný o zahájení řízení většinou ani nedozví. Hlavním důvodem, proč v těchto případech není doručováno žalovanému, je zachování hospodárnosti a efektivnosti řízení. Jak bylo výše uvedeno, podmínkou pro založení procesněprávního vztahu s žalovaným je právě doručení žaloby. Tím, že k doručení nedojde, nemůže dojít ani ke vzniku procesněprávního vztahu mezi soudem a žalovaným, ani mezi žalobcem a žalovaným. Shrňme-li tak vše co bylo řečeno o vzniku účastenství ve sporném řízení, dospějeme k závěru, že účastenství žalobce se váže k okamžiku zahájení řízení, tedy i ke vzniku procesněprávního vztahu k soudu. To samé však nelze vyvodit i u žalovaného. Kdybychom totiž vázali vznik jeho účastenství na vznik procesněprávního vztahu, tedy na dobu, kdy je mu doručena žaloba, nebyl by v případech jejího nedoručení vůbec účastníkem sporného řízení. Což by bylo v rozporu se základní zásadou sporného řízení, kterou také vyjadřuje první definice účastníků řízení tak, že účastníkem sporného řízení musí vždy být žalobce

a žalovaný. Žalovaný se tak musí stát účastníkem sporného řízení, i v případě že se nestal účastníkem trojstranného procesněprávního vztahu. Žalovaný proto musí být jako účastník označen nejen v samotné žalobě, ale i v rozhodnutí, jímž se řízení končí, i když mu nejsou doručovaná. V této fázi řízení bude sice jen jakýmsi pouhým jménem na papíře, přesto již s postavením účastníka sporného řízení, kdy toto jeho postavení bylo založeno už samotným zahájením řízení, tedy podáním žaloby soudu, v níž byl jako žalovaný žalobcem označen, i když jeho procesněprávní vztah založen vůbec nebyl.

Účastenství ve sporném řízení končí právní mocí rozhodnutí, jímž se řízení končí. Podmínkou řízení je zachování totožnosti účastníků pro celé řízení. Z tohoto pravidla však existují výjimky, kdy je možné na základě výslovné zákonné úpravy okruh účastníků sporného řízení změnit. K tomu může dojít například postupem podle § 92 o.s.ř., jež upravuje přistoupení dalšího účastníka a záměnu účastníků řízení, ale také i tzv. procesním nástupnictví podle § 107 a § 107a o.s.ř.¹²

3.2 Účastníci nesporného řízení

Nesporné řízení jako druh řízení nalézacího se odlišuje svojí preventivní funkcí od řízení sporného, sloužícího k ochraně již porušeného nebo ohroženého práva. Cílem nesporného řízení je tak upravit právní vztahy do budoucna, a tím předcházet možným konfliktům. Z toho vyplývá i povaha meritorních rozhodnutí, která jsou převážně konstitutivní, je tedy s nimi spojen vznik, změna nebo zánik práv a povinností. Nesporná řízení, ač tento pojem občanský soudní řád nepoužívá, jsou obsažena zvláště v hlavě páté, části třetí občanského soudního řádu pod názvem „Zvláštní ustanovení“. Každé nesporné řízení je řízení specifické. Jednotlivá řízení se od sebe odlišují jednak povahou projednávané věci, které se týkají, ale také tím, zda je lze zahájit pouze na návrh nebo i bez návrhu (§ 81 o.s.ř.). Právě pestrost nesporných řízení je důvodem, proč zde není možná jednotná právní úprava všech nesporných řízení, ale každé má svou individuální zákonnou úpravu.

¹² Viz dále

Tato odlišnost se projevuje i v otázce účastníků řízení, kdy není možné definovat účastníky řízení stejně jako u řízení sporného pouze jejich vymezením jako stran sporu, tedy žalobce a žalovaného. První definice účastníků řízení se proto vůbec pro nesporná řízení neužije. Stejně tak se pro nesporná řízení nepoužijí ani ustanovení následující vymezená v § 91- 93 o.s.ř.¹³ Účastníci nesporných řízení nikdy netvoří dvě proti sobě stojící strany sporu, a tudíž ani nevytvářejí procesní společenství. Každý účastník má tedy samostatné postavení v řízení a jedná vždy sám za sebe.

Právě výše zmiňovaná rozmanitost nesporných řízení si vynutila i jiný postup při definování účastníků řízení, protože jediným účastníkem, který je v postavení účastníka nesporného řízení vždy jistý, je navrhovatel, pokud tedy bylo řízení zahájeno na návrh. Ostatní účastníky nesporného řízení, pak vymezuje § 94 o.s.ř. tak, že podle odstavce prvního jsou vedle navrhovatele účastníky, ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno. Jde-li však o řízení o neplatnost manželství nebo o určení, zda tu manželství je či není, jsou účastníky pouze manželé. Odstavec druhý § 94 o.s.ř. definuje účastníky nesporného řízení jako navrhovatele a ty, které zákon za účastníky označuje.

3.2.1 Druhá definice účastníků řízení

Jak vyplývá z výše uvedeného, okruh účastníků nesporného řízení se stanoví podle dvou definic vymezených § 94 o.s.ř. a definice účastníků řízení uvedená v § 90 o.s.ř. se použije výlučně pro řízení sporné. Vzhledem k tomu, že zákon upravuje dvě definice pro účastníky nesporného řízení, vyvstává tu otázka o způsobu jejich aplikace na konkrétní nesporné řízení, tedy kdy se použije § 94 odst. 1 a kdy § 94 odst. 2 o.s.ř. Ještě než přistoupíme k řešení tohoto problému, je třeba si vyjasnit terminologii používanou při číslování definic účastníků řízení. Tak se můžeme setkat, jako například u Winterové¹⁴, s označením definice účastníků nesporného řízení podle § 94 odst. 2 o.s.ř. jako definice druhé, pak

¹³ Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. vyd. Praha: Linde, 2005 str. 184

¹⁴ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006

§ 94 odst. 1 o.s.ř. vymezuje třetí definici účastníků řízení, naproti tomu by bylo myslitelné i číslování definic účastníků nesporného řízení úplně opačné. Zatímco první přístup k číslování definic spočívá v tom, že zákonné vymezení účastníků v odstavci druhém § 94 o.s.ř. má aplikační přednost před vymezením v odstavci prvním, druhý přístup vychází ze zákonného pořadí definic, kdy první definice je definice účastníků sporného řízení uvedená v § 90 o.s.ř., druhá definice je definice účastníků nesporného řízení uvedená v § 94 odst. 1 o.s.ř. a nakonec třetí definicí je definice dle § 94 odst. 2 o.s.ř. Oba přístupy mají v sobě nepopiratelnou logiku, přesto se v odborné literatuře setkáváme ponejvíce s variantou první. Proto i já budu dále vycházet z označení definice dle § 94 odst. 2 o.s.ř. jako definice druhé a definice dle § 94 odst. 1 o.s.ř. jako definic třetí.

Vraťme se zpět k otázce aplikace obou definic nesporného řízení. Jak druhá, tak třetí definice účastníků řízení jsou definicemi samostatnými, to znamená, že je není možné v jenom řízení kombinovat. Proto je důležité rozlišit, na která řízení se která definice použije. Ze znění § 94 odst. 1 o.s.ř. vyplývá, že třetí definice se vztahuje na řízení, která mohou být zahájena i bez návrhu. Ty vypočítává § 81 odst. 1 o.s.ř. Z toho lze vyvodit, že druhá definice se tak bude vztahovat jen na nesporná řízení, která mohou být zahájena výhradně podáním návrhu na zahájení řízení. Tak se druhá definice podle současné právní úpravy uplatní například v řízení o osvojení dle § 181 a násl. o.s.ř., o umoření listin dle § 185i a násl. o.s.ř., v řízení o povolení uzavřít manželství dle § 194 o.s.ř. Dalším řízením, u kterého se uplatní druhá definice účastníků řízení je i řízení o dědictví, které sice podle § 81 odst. 1 o.s.ř. může být zahájeno i bez návrhu, z čehož by plynulo, že se bude pro toto řízení aplikovat třetí definice účastníků řízení, ale § 175b o.s.ř. účastníky řízení stanoví výslovně, tedy v souladu s definicí druhou. Dojde-li ke kolizi obou definic, jako ve výše uvedeném případě, musíme dát přednost definici druhé, protože zákonné vymezení účastníků nesporného řízení musí mít vždy přednost. V případě, že zákon taxativně okruh účastníků nesporného řízení nestanoví, aplikuje se definice třetí, a to i v těch případech, kdy řízení může být zahájeno jen podáním návrhu.

Druhá definice účastníků řízení vymezuje v § 94 odst. 2 o.s.ř. taxativně okruh účastníků jako navrhovatele a ty, které zákon za účastníky označuje. Osoba,

kteřá podala návrh na zahájení řízení je účastníkem vždy, bez ohledu na to, jestli je věcně legitimována či nikoliv. Protože, jak i vyplývá z práva na soudní ochranu vymezeného v Listině, jednalo by se o odepření spravedlnosti, kdyby tomu tak nebylo. Protože každý, kdo podá návrh na zahájení řízení má jednak právo na řádné vyřízení svého návrhu, ale také musí mít i možnost svým návrhem disponovat, či se proti rozhodnutí o něm bránit, což může činit pouze účastník řízení. Toto právo mu nemůže být upřeno jen proto, že navrhovatel není věcně legitimován. Proto je navrhovatel účastníkem řízení vždy, bez ohledu na aktivní věcnou legitimaci. Na rozdíl od navrhovatele, kdy soud věcnou legitimaci zkoumá a výsledek se pak odrazí ve výsledku řízení, věcná legitimace u ostatních účastníků nesporného řízení stanovených zákonem splývá s jejich účastenstvím, když zákonodárce pro jejich označení využívá jejich postavení v hmotněprávním vztahu. Definování ostatních účastníků řízení je tedy odvislé na tom, jestli jsou nositeli hmotného práva či povinnosti. Z toho pak i vyplývá, že zkoumání jejich věcné legitimace v řízení, na rozdíl od navrhovatele, by nemělo smysl. Takto pevně vymezený okruh účastníků řízení, kdy soud má jasně zákonem stanoveno, kdo je účastníkem řízení, se může zdát jako bezproblémový, ale i toto taxativní vymezení může s sebou přinést problémy. Soudu tak na počátku řízení nemusí být vždy jasné, kdo znaky hmotněprávně vymezené osoby naplňuje a kdo ne. Tak se děje například v řízení o dědictví, kdy okruh zůstavitelových dědiců nemusí být hned zpočátku řízení zřejmý. Tato počáteční nejasnost by mohla vést až k ohrožení procesních práv účastníků řízení. Zákonodárce se s tímto problémem vypořádal tak, že § 175b o.s.ř. vymezuje účastníky řízení jako ty, o nichž lze mít důvodně za to, že jsou zůstavitelovi dědici. Soud tak bude jednat se všemi osobami, o kterých lze důvodně přepokládat, že jsou zůstavitelovi dědici až do okamžiku, kdy zjistí, že některým z nich hmotné právo nesvědčí.

Vznik účastenství u nesporného řízení je vázán na podání návrhu na zahájení řízení navrhovatelem a s tím spojené jeho zahájení, nejedná-li se o řízení, která mohou být zahájena i bez návrhu, čímž se nejen navrhovatel, ale i ostatní zákonem definované osoby stávají jeho účastníky. Ale na rozdíl od sporného řízení, kdy je žalobce povinen účastníky vymezit v žalobě a tím určuje jejich okruh, v nesporném

řízení jsou účastníci řízení dle 2. definice určení již v samotném zákoně a soud má povinnost zjišťovat jejich okruh, nezávisle na jejich vymezení v návrhu na zahájení řízení. Účastenství pak standardně zaniká právní mocí rozhodnutí, jímž se řízení končí. V případě, že v průběhu řízení vyjde najevo, že s nějakou osobou soud nejedná jako s účastníkem, nebo naopak osoba účastníci se řízení účastníkem není (to se může stát zejména v případě počáteční nejasnosti, kdo spadá pod vymezené účastníky), soud dalšího účastníka přibere nebo vyloučí, a to bez toho, aby na rozdíl od § 94 odst. 1 o.s.ř., vydal o tom rozhodnutí, protože tyto subjekty jsou vždy účastníky řízení od jeho počátku, bez ohledu na to zda s nimi soud i ve skutečnosti jako s účastníky jednal.¹⁵

3.2.2. Třetí definice účastníků řízení

Třetí definice účastníků řízení je obsažena v § 94 odst. 1 o.s.ř., který stanoví, že „v řízení, které může být zahájeno i bez návrhu, jsou účastníky navrhovatel a ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno. Jde-li však o řízení o neplatnost manželství nebo o určení, zda tu manželství je či není, jsou účastníky pouze manželé.“ Jak ze znění § 94 odst. 1 o.s.ř. vyplývá, vztahuje se třetí definice účastníků nesporného řízení na řízení zahajovaná i bez návrhu. Tyto pak vyjmenovává § 81 o.s.ř. I bez návrhu tak může soud zahájit řízení ve věcech péče o nezletilé, řízení o vyslovení přípustnosti převzetí nebo držení v ústavu zdravotnické péče, řízení o způsobilosti k právním úkonům, řízení opatrovnické, řízení o prohlášení za mrtvého, řízení o dědictví, řízení o určení, zda tu manželství je či není, a další řízení, kde to zákon připouští. Těmito dalšími řízeními jsou například řízení o některých otázkách obchodních společností, družstev a jiných právnických osob podle § 200e o.s.ř., nebo řízení o vyslovení neplatnosti manželství soudem podle § 11 ZR.¹⁶ Výjimku z pravidla, že na účastníky nesporných řízení, která je možno zahájit i bez návrhu, se vztahuje třetí definice

¹⁵Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1 až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 415

¹⁶Dále pak řízení upravena v § 200b odst. 1 o.s.ř., § 12, 13, 14 ZR.

účastníků, představuje řízení dědické. V tomto řízení jsou účastníci vymezení přímo zákonem, tudíž se na ně bude vztahovat definice druhá nikoliv třetí. V případě střetu definic účastníků nesporného řízení tak má přednost vždy definice druhá, která přímo v zákoně vymezuje okruh účastníků.

První část 3. definice účastníků řízení určuje jako účastníka nesporného řízení navrhovatele, pokud je tedy řízení zahájeno na návrh, a ty, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno. Slovní spojení „má být jednáno“ nelze chápat tak, že i o jejich právech a povinnostech musí být v řízení rozhodnuto. Tak účastníkem může být i osoba, jejichž práv nebo povinností se řízení dotýká, aniž by se tato skutečnost projevila ve výroku rozhodnutí. Nesporná řízení, na něž se třetí definice vztahuje, jsou velice rozmanitá, proto také byl okruh účastníků řízení stanoven tak obecně a je pouze na soudu, které účastníky do řízení povolá. Zpravidla tak soud učiní na počátku řízení. Což ovšem nevylučuje ani to, že další účastník může být přibrán usnesením soudu až v průběhu řízení (§ 94 odst. 3 o.s.ř.), vzhledem k tomu, že okruh účastníků řízení nemusí být z počátku vždy jasný. Naopak v případě, že se řízení účastní někdo o jehož právech nebo povinnostech se nejedná, soud usnesením jeho účast na řízení ukončí podle § 94 odst. 4 o.s.ř, proti tomuto usnesení je možné se odvolat. Možnost odvolávání ale není dána dle § 202 odst. 1b o.s.ř. proti usnesení o přibrání účastníka. Z výše uvedeného vyplývá, že konkrétní okruh účastníků, vzhledem k materiálnímu pojetí vymezení účastníků ve třetí definici účastníků nesporného řízení, s výjimkou navrhovatele, bude záviset hlavně na konkrétní hmotněprávní situaci, ze které, při jejich stanovení, bude muset soud vycházet.

Věta druhá § 94 odst. 1 o.s.ř. se vztahuje pouze na účastníky řízení o neplatnosti manželství a zda tu manželství je či není. Zde je okruh účastníků vymezen speciálně a to tak, že účastníky těchto řízení jsou pouze manželé.

Vznik účastenství, je stejně jako u druhé definice účastníků řízení, spojen s okamžikem zahájení řízení, bez ohledu na to, jestli je daná osoba v návrhu na zahájení řízení jako účastník skutečně označena. Účast naopak obecně zaniká právní mocí rozhodnutí, jímž se řízení končí. Soud je tak povinen sám určit okruh účastníků řízení. A současně zkoumat i v průběhu řízení, jestli se řízení účastní

všechny osoby, o jejichž právech a povinnostech je jednáno, nebo naopak se ho neúčastní osoba, jejichž práv a povinností se řízení nedotýká. O přibrání nebo ukončení účasti takovéto osoby rozhoduje soud vždy usnesením.

4. Předpoklady účastenství

4.1 Úvod

Předpokladem účastenství je způsobilost být účastníkem řízení a procesní způsobilost. Při vymezení konkrétního okruhu účastníků řízení je třeba se zabývat vedle definic jednotlivých účastníků také tím, zda konkrétní osoba vůbec může být účastníkem řízení, je tedy nositelem procesní subjektivity, a zda je způsobilá před soudem samostatně jednat, tedy má procesní způsobilost.

4.2 Způsobilost být účastníkem řízení

Pojem procesní subjektivita, neboli způsobilost být účastníkem řízení, vymezuje, kdo je nositelem procesních práv a povinností, a tudíž může být o jeho právech a povinnostech před soudem jednáno. Zákonná ustanovení upravující procesní subjektivitu nalezneme v občanském soudním řádu, na rozdíl od definic účastníků řízení, upravených v části třetí nazvané „Řízení v prvním stupni“, v části první v tzv. „Obecných ustanoveních“. Z této systematiky pak lze dovodit, že se tento institut bude vztahovat nejen na všechna řízení upravená v občanském soudním řádu, ale stejně tak i na ostatní civilní řízení, která upravují zvláštní předpisy, neobsahují-li svoji vlastní zákonnou úpravu. Občanský soudní řád vymezuje procesní subjektivitu v § 19 o.s.ř., takto: „Způsobilost být účastníkem řízení má ten, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti; jinak jen ten, komu ji zákon přiznává.“ Zákonodárce tedy nevytváří zvláštní právní úpravu způsobilosti být účastníkem řízení, pouze při jejím vymezení odkazuje na ustanovení občanského zákoníku o právní subjektivitě. V tomto postupu se pak také odráží právo každého nositele hmotného práva na ochranu svých práv v civilním řízení. Opačný přístup by byl porušením práva na soudní ochranu podle čl. 36 Listiny, kdy se každý může stanoveným postupem domáhat svého práva u nezávislého a nestranného soudu, ve stanovených případech i u jiného orgánu. Právní subjektivitu, od níž se odvíjí i způsobilost být účastníkem řízení, vymezuje

občanský zákoník v § 7, § 18 a § 21. Z nich vyplývá, že způsobilost být účastníkem řízení mají jak fyzické osoby, tak osoby právnické a stát.

Procesní subjektivita je fyzickým osobám přiznána od narození. Podle § 7 odst. 1 o.z. má tuto subjektivitu i počaté dítě (*nasciturus*) za podmínky, že se narodí živé. Pokud se stane účastníkem řízení *nasciturus*, soud musí řízení přerušit a vyčkat jeho narození. Jeho procesní subjektivita tak nastane až jeho narozením, pokud se narodí živé, avšak se zpětným účinkem ke dni početí.¹⁷ Zánik procesní subjektivity fyzické osoby je logicky naopak spojen se smrtí fyzické osoby, případně jejím prohlášením za mrtvou. V případě prohlášení osoby za mrtvou platí jako den jejího úmrtí, den uvedený v rozsudku soudu, jako den smrti, případně den, který nezvěstný nepřežil (§ 198 o.s.ř.).

Způsobilost být účastníkem řízení mají i právnické osoby. Občanský zákoník vymezuje právnické osoby v § 18 takto: „Právnickými osobami jsou sdružení fyzických nebo právnických osob, účelová sdružení majetku, jednotky územní samosprávy a jiné subjekty, o kterých to stanoví zákon.“ Zákon může také stanovit, že určitý subjekt je právnickou osobou, i když jej za právnickou osobu výslovně neprohlásí tím, že mu přizná vlastnosti, které právnickou osobu charakterizují; těmi jsou určení názvu a sídla, vlastní organizační struktury (statutárního orgánu), vymezení vlastního majetku, který slouží k plnění úkolů její činnosti a vlastní odpovědnosti za majetkovou újmu, kterou může způsobit jinému.¹⁸

Procesní subjektivitu právnická osoba nabývá dle odkazu na občanský zákoník dnem svého vzniku. Tento okamžik je spojen se zápisem do obchodního nebo jiného zákonem určeného rejstříku (např. rejstříku nadačního), pokud není její vznik zákonem stanoven jinak (tak je tomu například u právnických osob zřízených přímo zákonem). Procesní subjektivita zaniká spolu se zánikem osoby, tedy výmazem z obchodního rejstříku, jiného zákonem stanoveného rejstříku nebo jiným zákonem stanoveným způsobem (§ 20 odst. 2 o.z.). Je třeba si uvědomit, že existují případy, kdy právní subjektivita u právnické osoby je vyloučena, ze samé podstaty

¹⁷ Gregorová, Z., Hrušková, M., Stavínohová, J. K některým otázkám právní subjektivity a způsobilosti k právním úkonům nezletilého. *Právní rozhledy*, 1997, č. 2 str. 53-56

¹⁸ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. *Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd.* Praha: Beck, 2006, str. 69

chráněného práva, jehož subjektem může být pouze osoba fyzická. Takovým příkladem může být právo na ochranu tělesné integrity, kdy je zřejmé, že je nemožné u právnické osoby ohrozit tento právem chráněný zájem. Právnická osoba tudíž nebudeme mít v tomto případě právní subjektivitu, z čehož plyne, že nemůže mít ani způsobilost být účastníkem řízení.

Dále může vystupovat jako účastník řízení stát, pokud je ovšem účastníkem občanskoprávních vztahů. V těchto vztazích vystupuje stát jako právnická osoba, a tudíž je i jemu přiznána procesní subjektivita.

Kromě výše jmenovaných případů, kdy se procesní subjektivita odvozuje od subjektivity hmotněprávní, umožňuje § 19 o.s.ř., aby měl způsobilost být účastníkem řízení i ten subjekt, který hmotněprávní subjektivitu nemá. To se děje v případech, kdy zejména z důvodu snadnějšího objasnění věci a hladšího průběhu řízení, zákon výslovně přiznává způsobilost být účastníkem řízení subjektu, jež vůbec není nositel způsobilosti k právům a povinnostem. Děje se tak například v § 200x o.s.ř, který za účastníka řízení vyjmenovává i volební komisi, nebo podle § 186 o.s.ř. může být účastníkem řízení zdravotnické zařízení, které podá návrh na zahájení řízení o způsobilosti k právním úkonům.

Způsobilost být účastníkem řízení je základní procesní podmínkou, jejíž splnění je soud povinen zkoumat kdykoliv za řízení, a jejíž nedostatek je neodstranitelnou vadou řízení vedoucí k jeho zastavení (§ 104 o.s.ř.). Procesní subjektivita je předpokladem účastenství. Soud tudíž nemůže jednat s někým, kdo způsobilost být účastníkem řízení nemá. Od nedostatku procesní subjektivity je třeba odlišovat vady v označení osoby v návrhu na zahájení řízení. § 79 odst. 1 o.s.ř. stanoví povinný obsah návrhu na zahájení řízení, v němž mimo jiné nesmí chybět ani řádné označení účastníků řízení, případně jejich zástupců, a to jejich jménem, příjmením a bydlištěm, popř. obchodní firmou nebo názvem a sídlem právnické osoby; v případě státu pak označením tohoto státu a příslušné organizační složky státu, která za stát před soudem vystupuje. Pokud podání obsahuje vady nebo je nesrozumitelné nebo neurčité, vyzve předseda senátu usnesením dle § 43 odst. 1 o.s.ř. k jejich odstranění a stanoví účastníkům k tomu přiměřenou lhůtu. Pokud vada není ani dodatečně odstraněna a nelze pro nedostatky v řízení dále

pokračovat, předseda senátu podání usnesení odmítne. U neodstranitelných nedostatků podmínek řízení je ale postup podle § 43 o.s.ř. vyloučen. Jak bylo výše uvedeno, procesní subjektivita je také neodstranitelnou vadou řízení, a tím, že by soud vyzval účastníka podle § 43 o.s.ř. k odstranění vady podání, by ho vlastně vyzýval k podání nového návrhu proti jinému subjektu, který má procesní subjektivitu. Rozhodnutí Ústavního soudu II. ÚS 79/95 ale uvádí, že „jestliže označení žalovaného účastníka řízení neumožňuje spolehlivě dovodit, zda účastníkem řízení měla být jako podnikatel fyzická nebo právnická osoba, což je nutný předpoklad k tomu, aby bylo možno hodnotit způsobilost být účastníkem řízení, neboť tato je upravena rozdílně pro osoby fyzické na jedné straně a pro osoby právnické na druhé straně, je na místě vyzvat žalobce k odstranění vady jeho podání, spočívající v nesprávně resp. neúplně označeném účastníku řízení, postupem podle § 43 o.s.ř.“ Tento názor shrnul Ústavní soud ve svém rozhodnutí, sp. zn. III. ÚS 127/96, v němž konstatuje: "Pokud procesní právní úkony účastníků řízení obsahují zjevnou nesprávnost, jejíž odstranění umožňuje rovněž odstranit nedostatek podmínek řízení, přičemž konstatování této zjevnosti nevyžaduje procesní aktivitu soudu (např. dokazování), nutno účastníkům řízení dát příležitost tuto nesprávnost odstranit. Opakem tohoto postupu je přepjatý formalismus, jehož důsledkem je sofistickované zdůvodňování zjevné nespravedlnosti a tím dotčení smyslu § 1 o.s.ř., čl. 90 Ústavy a čl. 36 odst. 1 Listiny.“ Výše uvedené lze shrnout tak, že o neodstranitelný nedostatek podmínek řízení se jedná v tom případě, je-li jako účastník označen někdo, kdo nemá právní subjektivitu, nebo kdo vůbec neexistuje. Pokud je ovšem subjekt označen nepřesně nebo neúplně, ale z označení je jasné, o jaký subjekt jde a není možná záměna s jiným subjektem, nelze použít ustanovení § 104 odst.1 o.s.ř., ale soud by měl vždy postupovat podle § 43 o.s.ř.¹⁹

¹⁹ Faldyna, F. Označení účastníků v občanském soudním řízení. Právo a podnikání, 1996, roč. 5, č. 4

4.3 Procesní způsobilost

Pojem procesní způsobilosti vymezuje, kdo může před soudem samostatně jednat a v jakém rozsahu. Procesní způsobilost, jako způsobilost činit samostatně procesní úkony, je třeba odlišit od procesní subjektivity, která stanoví, kdo vůbec může být účastníkem řízení bez ohledu na to, jestli je danému subjektu přiznáno právo samostatně jednat před soudem. Pro určení procesní způsobilosti zvolil zákonodárce stejný postup jako při určení procesní subjektivity, a to použitím odkazu do oblasti občanského práva hmotného. Tak § 20 odst. 1 o.s.ř. uvádí, že „každý může před soudem jako účastník samostatně jednat (procesní způsobilost) v tom rozsahu, v jakém má způsobilost vlastními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti“.

Občanský zákoník ve svém § 8 stanoví, že způsobilost fyzických osob nabývat vlastními úkony práv a povinností vzniká v plném rozsahu dosažením zletilosti. Zletilost se nabývá dosažením věku osmnácti let, není-li jí dosaženo dříve, a to uzavřením manželství. Zletilosti se v těchto případech nenabývá zplnoletněním, ale teprve právě okamžikem uzavření manželství.²⁰ Takto dosažená zletilost se však už neztrácí ani v případech, kdy manželství zanikne nebo je prohlášeno za neplatné. Dosažením zletilosti tak fyzická osoba nabývá nejen plné způsobilosti k právním úkonům, ale na základě odkazu v § 20 o.s.ř. i plné způsobilosti procesní.

Nezletilí mají způsobilost k právním úkonům pouze v omezeném rozsahu, a to v závislosti na jejich rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku. Jak bylo výše zmíněno, procesní způsobilost se odvozuje od způsobilosti k právním úkonům, z čehož tedy vyplývá, že i nezletilý bude moci před soudem samostatně jednat, byť jen v omezeném rozsahu, a to jen v takových věcech, v nichž je nadán právě způsobilostí k právním úkonům. Přesto je si třeba uvědomit, že soudní řízení a procesní úkony s ním související jsou daleko komplikovanější než úkony hmotněprávní, a tudíž kladou větší nároky na rozumové a volní schopnosti

²⁰ Gregorová, Z., Hrušáková, M., Stavínohová, J. K některým otázkám právní subjektivity a způsobilosti k právním úkonům u nezletilých. Právní rozhledy, 1997, č. 2, str. 54

nezletilců. Nelze proto v těchto případech jednoduše klást rovnítko mezi způsobilostí nezletilce k hmotněprávním úkonům a úkonům procesním, ale je třeba zkoumat jeho duševní vyspělost i z hlediska procesu samotného, tak aby nezletilý byl schopen svoje práva v něm řádně hájit. Pro tyto případy zavádí občanský soudní řád v § 23 určitou pojistku, která umožňuje předsedovi senátu rozhodnout, aby osoba, která nemá plnou způsobilost k právním úkonům, byla v řízení zastoupena svým zákonným zástupcem, a to i v těch případech, kdy by mohla jinak jednat sama. Je třeba si uvědomit, bylo-li podle § 23 o.s.ř. rozhodnuto, že účastník musí být pro řízení zastoupen svým zákonným zástupcem, nezbavuje ho to procesní způsobilosti, takže účastník může dále sám činit procesní úkony v řízení. Pokud by ale došlo ke střetu procesních úkonů účastníka a jeho zákonného zástupce, je třeba vycházet z úkonů zákonného zástupce, což vyplývá i ze smyslu tohoto ustanovení.²¹

Způsobilost k právním úkonům u fyzických osob obecně trvá, stejně jako u právní subjektivity, až do jejich smrti. Na rozdíl od ní ale může být osoba způsobilosti k právním úkonům úplně zbavena, nebo její způsobilost může být rozhodnutím soudu omezena. Zbavit tak může soud fyzickou osobu způsobilosti k právním úkonům, pokud tato osoba není schopná pro duševní poruchu, která však není jen přechodného charakteru, vůbec činit právní úkony. K omezení způsobilosti k právním úkonům pak soud přistoupí, pokud osoba není schopna činit jen některé právní úkony z důvodu duševní poruchy (nikoliv jen přechodné), nebo pro nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných látek či jedů. K omezení nebo zbavení způsobilosti k právním úkonům dochází v řízení o způsobilosti k právním úkonům podle § 186 o.s.ř. a násl., a to dnem právní moci rozsudku. V případě omezení způsobilosti k právním úkonům musí soud v rozsudku určit také rozsah tohoto omezení. Zbavením způsobilosti k právním úkonům dochází i ke ztrátě způsobilosti osoby před soudem samotně jednat. V případě omezení způsobilosti k právním úkonům osoba může před soudem samostatně jednat jen v tom rozsahu, v němž nebyla její způsobilost k právním úkonům omezena.

²¹ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 97

I v těchto případech lze užít ustanovení § 23 o.s.ř. Fyzická osoba, která nemá způsobilost před soudem samostatně jednat, musí být v řízení zastoupena svým zákonným zástupcem. Čímž je podle § 27 o.z. v případě omezení nebo zbavení způsobilosti k právním úkonům soudem ustanovený opatrovník. Nejčastěji jím bude příbuzný této fyzické osoby, nebo jiná vhodná osoba, která splňuje podmínky pro ustanovení opatrovníkem. Zákon také umožňuje, není-li těchto osob, aby byl opatrovníkem ustanoven i orgán místní správy.

Kromě výše uvedené obecné úpravy procesní způsobilosti fyzických osob, nalezneme v občanském soudním řádu i úpravu speciální pro některá jednotlivá řízení. Například v § 186 odst. 3 o.s.ř., který stanoví, že návrh na navrácení způsobilosti k právním úkonům může podat i ten, kdo jí byl zbaven. Dále je pak například přiznána plná procesní způsobilost nezletilému podle § 180 a odst. 2 a § 194 odst. 1 o.s.ř.

Odlišně upravuje procesní způsobilost fyzických osob také zákoník práce. Rozlišuje mezi úpravou procesní způsobilosti u fyzických osob v postavení zaměstnanců a zaměstnavatelů. Procesní způsobilost fyzické osoby v pracovněprávních vztazích vzniká u zaměstnance současně se vznikem způsobilosti mít práva a povinnosti (§ 6 ZPr.). V pracovněprávních vztazích vzniká způsobilost mít práva a povinnosti, tedy i způsobilost být účastníkem řízení, u fyzické osoby jako zaměstnance dosažením 15 let věku. Zaměstnavatel ale nesmí jako den nástupu do práce uvést den předcházející dni, kdy fyzická osoba ukončí povinnou školní docházku. Avšak v případě, že fyzická osoba je zaměstnavatelem, vzniká její procesní způsobilost až dosažením 18 let věku (§ 10 Zpr.). Tuto způsobilost, na rozdíl od občanskoprávní úpravy, nemá před dovršením 18 let věku, a to ani v případě, že uzavřela manželství. Způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti v pracovněprávních vztazích jako zaměstnavatel vzniká narozením.

U právnických osob je nabytí procesní způsobilosti, stejně jako u jejich procesní subjektivity, spojeno s jejich vznikem. Omezení způsobilosti právnické osoby nabývat práv a povinností stanovené zákonem podle § 19a odst. 1 o.z. se však neprojeví při výkonu jejich práv a povinností jako účastníka řízení, ale pouze v oblasti hmotněprávních úkonů této právnické osoby. Nedostatek procesní

způsobilosti u právnické osoby tak může nastat, pouze pokud tu není žádná osoba, která by za ní před soudem jednala.²²

Právnická osoba je sice samostatným subjektem práv a povinností, ale z povahy věci vyplývá, že jako taková sama nemůže před soudem vystupovat, musí tedy za ní jednat vždy nějaká fyzická osoba. Okruh osob a podmínky, za kterých mohou fyzické osoby jednat za právnickou osobu, vymezuje § 21 o.s.ř. Za právnickou osobu tak jedná:

- a) její statutární orgán. Pokud je statutární orgán právnické osoby tvořen více členy, jedná za právnickou osobu jeho předseda, popřípadě člen, který je k tomu pověřen.
- b) dále zaměstnanec (člen), pověřený statutárním orgánem. Zaměstnanec může jednat za zaměstnavatele pouze v případech, pokud je zaměstnavatel právnickou osobou, nikoliv obecně (tedy i za zaměstnavatele, který je osobou fyzickou). Zaměstnavatele jako fyzickou osobu by mohl zaměstnanec zastupovat jen na základě plné moci, protože § 21 o.s.ř. lze použít výhradně na jednání za právnické osoby.
- c) vedoucí odštěpného závodu, nebo jiné organizační složky, o níž zákon stanoví, že se zapisuje do obchodního rejstříku, a to v případech, které se týkají tohoto odštěpného závodu nebo organizační složky podniku. Odštěpný závod nemá však sám procesněprávní subjektivitu, bude sice jednat za právnickou osobu, ale účastníkem řízení bude pouze tato právnická osoba, již je odštěpný závod organizační složkou a ta také musí být jako účastník řízení označena.²³
- d) její prokurista, pokud může podle udělené prokury jednat samostatně. Tak prokurista není oprávněn zastupovat právnickou osobu před soudem, udělila-li právnická osoba prokuru více osobám, s tím, že

²² Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 77

²³ SJ 39/2000 In. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 73

k jejímu zastupování je třeba souhlas všech prokuristů nebo alespoň dvou.²⁴

Další osoby, které mohou jednat za právnickou osobu, stanoví nejen občanský soudní řád, ale i některé další zákony. Například obchodní zákoník v § 72 umožňuje jednat jménem právnické osoby, která vstoupila do likvidace, jejímu likvidátorovi. Tato zvláštní ustanovení mají pak dle § 21 odst. 2 o.s.ř. přednost před vymezením osob v odstavci prvním.

Za právnickou osobu může jednat pouze fyzická osoba, pokud její zájmy nejsou v rozporu se zájmy právnické osoby, za kterou jedná. Soud je povinen zkoumat, jestli zájmy právnické osoby a osoby fyzické, jejím jménem jednající, nejsou v rozporu. Nezkoumá se však rozpor ve všech jejich zájmech, ale soud posuzuje pouze ten okruh zájmů, které se dotýkají projednávané věci. Pokud soud zjistí, že rozpor v zájmech je dán, vyzve právnickou osobu, aby pověřila jednáním za sebe osobu jinou. Fyzická osoba ovšem nemůže být vyloučena z důvodu střetu zájmů jen na základě pochybnosti soudu o jejich rozporných zájmech, jak je to možné podle § 14 o.s.ř. u soudců a přísedících. Fyzická osoba může být vyloučena pouze tehdy, jsou-li jejich rozporné zájmy postaveny na jisto.²⁵ Další podmínkou jednání za právnickou osobu je, že v téže věci může jednat za právnickou osobu pouze jedna fyzická osoba, a ta musí svoje oprávnění před soudem prokázat. Podmínka jednání pouze jedné osoby v téže věci ale nevylučuje, aby mohlo jednat za právnickou osobu v téže věci více osob postupně. Oprávnění jednat za právnickou osobu se prokazuje výpisem z obchodního rejstříku, jde-li o statutární orgán, u ostatních pak pověřením, které jim vystaví statutární orgán právnické osoby. Jednání za právnickou osobu ovšem nesmíme ztotožňovat s institutem zastoupení. Tak ani pověření, které vystavuje statutární orgán fyzické osobě, která je oprávněna za právnickou osobu jednat, nelze ztotožňovat s plnou mocí, i když náležitosti obsahu obou se budou z větší míry krýt. Výše uvedené však nevylučuje, aby se právnická osoba nechala zastupovat na základě plné moci. V tomto případě

²⁴ Bureš, J., Drápal, L., Krémář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1 až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 81

²⁵ Bureš, J., Drápal, L., Krémář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1 až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 83

pak nebude v daném řízení za ní jednat osoba, kterou k tomu zákon povolává, ale bude zastupována pouze tímto zástupcem určeným na základě plné moci.

Přestože zákon vymezuje, jaké osoby jsou oprávněné za právnickou osobu jednat, mohou nastat situace, kdy bude sporné, která osoba toto oprávnění má, případně nebude taková osoba vůbec žádná. Tyto situace řeší § 29 odst. 2 o.s.ř. a to tak, že předseda senátu může v případech, kdy právnická osoba jako účastník řízení nemůže před soudem vystupovat proto, že tu není žádná osoba oprávněná za ní jednat, nebo je sporné, kdo je touto osobou, ustanovit právnické osobě opatrovníka. Tato možnost je však dána pouze v případě, že hrozí nebezpečí z prodlení. Zásadně je totiž pouze věcí právnické osoby, aby si sama osobu, která bude za ní jednat, v souladu se zákonnými pravidly zvolila.

Stát se považuje podle § 21 o.z. za právnickou osobu, pokud je účastníkem občanskoprávních vztahů. Z toho vyplývá, že i v případě státu je třeba vyřešit otázku, které osoby budou moci za něj jednat. Tento problém je řešen v § 21a o.s.ř. Za stát před soudem vystupuje jednak Úřad pro zastupování ve věcech majetkových, a to v případech uvedených v zákoně č. 201/2002 Sb. o Úřadu pro zastupování ve věcech majetkových, v ostatních případech organizační složka státu příslušná podle zvláštního předpisu.

Za stát vystupuje před soudem především Úřad pro zastupování ve věcech majetkových, který je organizační složkou státu zřízenou podle zákona č. 201/2002 Sb. o Úřadu pro zastupování ve věcech majetkových. Úřad pro zastupování ve věcech majetkový je oprávněn jednat místo státu v případech v § 3 až § 5 zákona č. 201/2002 Sb., zde se jedná o tzv. výlučné jednání jménem státu. Dále pak může jednat za stát i ve věcech uvedených pod § 6 až 8 téhož zákona, za předpokladu, že se na tom domluví s příslušnou organizační složkou státu.

Organizačními složkami státu jsou například ministerstva a jiné správní úřady, Ústavní soud, státní zastupitelství, Nejvyšší kontrolní úřad, Kancelář prezidenta a další složky státu, o nichž to stanoví zákon. Organizační složky státu samy nejsou právními osobami, nemají tudíž procesněprávní subjektivitu, což

ale nebrání tomu, aby mohly jednat za stát před soudem, i když účastníkem řízení bude pouze stát samotný, nikoli organizační složka jako taková.

Soud má povinnost během řízení zjišťovat, zda jsou pro dané řízení splněny zákonné podmínky pro zastupování státu před soudem Úřadem pro zastupování ve věcech majetkových nebo organizační složkou. Rozhodnutí o zjištění, že tomu tak není se nevydává, pouze se to projeví v tom, že soud místo s dosavadní organizační složkou státu nebo s Úřadem pro zastupování ve věcech majetkových, začne jednat s tím, kdo je podle zákonného vymezení příslušný za stát před soudem jednat. Stejně tak postupuje soud v případě, že žalobce chybně označil v žalobě složku státu, která je za stát oprávněna jednat. Takové chybné označení není ani vadou podání (§ 43 o.s.ř.), ani nedostatkem podmínky řízení (§ 104 o.s.ř.).

§ 21a o.s.ř. totiž konkrétně označuje, kdo je oprávněn vystupovat za stát před soudem, a je tudíž na soudu, aby tento zákonný příkaz naplnil, a to i bez součinnosti s účastníky.²⁶

Pouhé vymezení konkrétní organizační složky oprávněné k jednání za stát před soudem však nestačí. Jak bylo výše uvedeno za právnickou osobu může jednat pouze osoba fyzická, proto zákon dále vymezuje, kdo konkrétně v rámci dané organizační složky vystupuje jménem státu. Pokud tedy jedná za stát Úřad pro zastupování ve věcech majetkových, vystupuje jménem státu zaměstnanec zařazený v tomto úřadu a pověřený k tomu jeho generálním ředitelem. Generální ředitel Úřadu pro zastupování ve věcech majetkových ale sám není oprávněn jednat za stát před soudem. Občanský soudní řád tak jeho kompetence omezuje pouze na vydání pověření k jednání za stát před soudem zaměstnanci zařazenému v Úřadu pro zastupování ve věcech majetkových. V případě organizačních složek státu vystupuje před soudem jménem státu vedoucí této organizační složky nebo jím pověřený zaměstnanec, který působí u této nebo jiné organizační složky. Stejně jako u ostatních právnických osob platí i v případě státu, že v téže věci může za stát současně jednat jen jedna osoba, a tato osoba je také povinna před soudem své oprávnění prokázat. Za stát také nemůže jednat ten, jehož zájmy jsou v rozporu se

²⁶ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1 až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 88-89

zájmy státu. Pokud by došlo k tomuto případu, soud by tuto osobu vyloučil a nařídil by organizační složce státu ustanovit osobu jinou, která bude jednat jménem státu.

Zvláštní úpravu obsahuje § 21b o.s.ř. pro jednání obcí a vyšších územně samosprávných celků před soudem. Za obec a vyšší územně samosprávný celek je oprávněn jednat ten, kdo je podle zvláštního předpisu oprávněn ho zastupovat navenek. Touto oprávněnou osobou je, co se týče obcí, podle § 103 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, starosta, a pro vyšší územně samosprávné celky, pak, podle § 61 zákona č. 129/2000 Sb., o krajích, hejtman. Kromě výše jmenovaných může za obec nebo vyšší územně samosprávný celek jednat také jejich zaměstnanec, který je k tomu pověřen starostou, v případě obce, nebo hejtmanem, v případě vyššího územně samosprávného celku. Obdobně jako u státu i zde platí ustanovení § 21 odst. 4 a 5 o.s.ř.

Zákonem č. 202/2002 Sb. došlo k novelizaci ustanovení § 20 o.s.ř. a to doplněním o odstavce druhý, který stanoví: „Přiznává-li zvláštní právní předpis namísto státu někomu jinému způsobilost samostatně jednat před soudem ve věci týkající se majetku státu, jedná tato osoba jako účastník.“ Smyslem tohoto ustanovení nebylo založit procesní způsobilost tomu, kdo je podle zvláštního právního předpisu ve věci státního majetku oprávněn jednat samostatně, protože ta vyplývá již z předchozích ustanovení občanského soudního řádu. Ale jeho cílem bylo založit věcnou legitimaci státnímu podniku ve věci státního majetku, s nímž je oprávněn nakládat podle § 2 odst. 5 zákona č. 77/1997 Sb., o státním podniku, jak uvádí Bureš, Drápal, Krčmář ve svém komentáři k občanskému soudnímu řádu.²⁷ To lze dovodit i z toho, že § 2 odst.1 zákona č. 77/1997 Sb. stanoví, že státní podnik je právnickou osobou, takže co se týče jeho způsobilosti být účastníkem řízení, stejně tak způsobilosti procesní, není důvodu postupovat odchylně od obecné právní úpravy platné pro ostatní právnické osoby a zakládat je dalším výslovným ustanovením. Zde je třeba si také uvědomit, že věcná legitimace vyplývá z hmotného práva a nemá vliv na vznik účastenství. Proto zařazení tohoto

²⁷ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 78

ustanovení do procesního předpisu nelze hodnotit jinak, než jako zcela nelogické a zbytečné.

Procesní způsobilost, stejně jako způsobilost být účastníkem řízení, je podmínkou řízení, ale na rozdíl od procesní subjektivity, lze její nedostatek vždy odstranit. Zjistí-li soud, že je dán nedostatek této procesní podmínky, musí učinit všechna potřebná opatření k jejímu odstranění. Nedostatek procesní způsobilosti nebrání účastenství ve věci, ale tato osoba musí být v řízení vždy zastoupena. Osoba, která nemá procesní způsobilost, má být především zastoupena svým zákonným zástupcem²⁸, teprve není-li jeho, může předseda senátu podle § 29 odst. 1 o.s.ř. fyzické osobě, která jako účastník řízení nemůže samostatně jednat před soudem, ustanovit v případě hrozícího nebezpečí z prodlení opatrovníka, stejně tak postupuje v případech, které stanoví zvláštní zákon. Ovšem pokud toto prodlení nehrozí, neustanoví soud opatrovníka sám, ale dá podnět k zahájení řízení ve věcech péče soudu o nezletilé podle § 176 a násl. o.s.ř., v případě zletilých osob k zahájení řízení opatrovnického podle § 192 o.s.ř. Co se týče právnických osob, může soud podle § 29 odst. 2 o.s.ř. ustanovit opatrovníka také právnické osobě, a to v případě, že právnická osoba nemůže před soudem vystupovat z důvodu, že tu není osoba oprávněna za ní jednat nebo je sporné, kdo touto osobou je. Toto oprávnění má však předseda senátu jen v případech hrozícího nebezpečí z prodlení.

Na závěr této kapitoly bych se ještě chtěla zmínit o problému povinného zastoupení a jeho vlivu na procesní způsobilost. U dovolacího řízení bylo zákonem č. 519/1991 Sb. zavedeno povinné zastoupení účastníka řízení advokátem (tzv. advokátský přímus). § 241 o.s.ř. stanoví, že dovolatel musí být zastoupen advokátem nebo notářem, nejedná-li se o osobu, která má sama právnické vzdělání. V odborné literatuře se lze setkat se dvěma názory na institut povinného zastoupení a jeho vlivu na procesní způsobilost. První názor vychází z toho, že povinné zastoupení omezuje procesní způsobilost účastníků. Tak dovolatel, který nemá sám právnické vzdělání, nemůže sám před soudem jednat a musí být vždy zastoupen

²⁸ Zákonným zástupcem nezletilého je podle § 36, 37 a 78 ZR., rodič dítěte, případně soudem ustanovený opatrovník, nebo poručník. § 27 o.z. pak určuje, kdo je zákonným zástupcem osoby, jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena nebo jí byla úplně zbavena. Tím je opatrovník ustanovený soudem.

advokátem nebo notářem.²⁹ Opačný názor, k němuž se i já přikláním, vyjadřuje například Bureš, Drápal, Krčmář ve svém komentáři; podle nich neomezuje povinné zastoupení procesní způsobilost, ale je pouze zvláštní podmínkou dovolacího řízení.

²⁹ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006 str. 147

5. Procesní práva a povinnosti účastníků řízení

Zabýváme-li se účastníky řízení, je třeba alespoň stručně naznačit také jejich postavení v řízení, které se zračí zejména v jejich procesních právech a povinnostech. Základní charakteristika postavení účastníků řízení je vyjádřena v jedné ze stěžejních zásad civilního procesu, a to v zásadě rovnosti všech účastníků před soudem. Rovnost před soudem je jedním z požadavků práva na spravedlivý proces, které zakotvuje i Evropská úmluva o ochraně základních lidských práv a svobod ve svém článku šestém. V judikatuře Evropského soudu je rovnost před soudem označována také jako rovnost zbraní.³⁰ Právní úpravu zásady rovnosti v českém právním řádu nalezneme v čl. 96 odst. 1 Ústavy, dále pak v čl. 37 odst. 3 Listiny. Tento princip je vyjádřen přímo i v občanském soudním řádu v § 18 odst. 1 o.s.ř. tak, že „účastníci mají v občanském soudním řízení rovné postavení... Soud je povinen zajistit jim stejné možnosti k uplatnění jejich práv.“ Tato zásada ukládá soudu, aby zajistil účastníkům stejné možnosti k uplatnění jejich práv a k plnění jejich povinností, a to nejen v rovině procesní, ale i hmotněprávní.³¹ Aby byla zachována rovnost všech účastníků řízení bez ohledu na jejich věk, pohlaví, rasu, vyznání atd., musí tento princip prostupovat celým řízením a žádné ustanovení občanského soudního řádu nemůže být vykládáno v rozporu s ním. Zásada rovnosti se tak projevuje i v dalších ustanoveních občanského soudního řádu. Soud musí s účastníky jednat tak, aby byla jejich rovnost vždy zachována. Zásada rovnosti ale neznamena povinnost soudu diferencovat mezi subjektivními předpoklady a schopnostmi účastníků řízení v návaznosti na jejich věk. Tento postup by naopak vedl k tomu, že by zásada rovnosti byla narušena a soud by některému z účastníků přiznával víc práv oproti druhému.³² Je třeba si také uvědomit, že zásada rovnosti se týká pouze procesního postavení účastníků řízení a výsledek sporu jí proto nikdy nemůže porušit.³³

Další právo účastníka řízení, které vyplývá ze zásady rovnosti, stanovené

³⁰ Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. vyd. Praha: Linde, 2005 str. 44

³¹ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. § 1 až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 64

³² Viz rozhodnutí Sb. ÚS sv. 12 č.59 s. 477 In. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1 až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 67

³³ Viz rozhodnutí IV. ÚS 140/ 2002 sv. 26, č. 79

§ 18 o.s.ř., je právo účastníka jednat před soudem ve své mateřštině. Toto právo znamená, že účastník může činit podání ve své mateřštině, používat svůj mateřský jazyk při jednání, písemnosti, kterou jsou soudem doručovány účastníkům, musí být opatřeny překladem a ukládá soudu povinnost přibrat do řízení tlumočníka, jehož prostřednictvím bude účastník jednat.³⁴ O právu jednat v mateřském jazyce musí být soudem účastník řízení poučen. Poučení o procesních právech (§ 5 o.s.ř.) je soud povinen poskytnout účastníku v době, kdy je toho podle stavu řízení pro něj zapotřebí. O právu jednat ve své mateřštině tedy poučí soud účastníka, zjistí-li v průběhu řízení, že neovládá jazyk, jímž se řízení vede. Zjištění, že účastníkem řízení je cizí státní příslušník, eventuálně osoba jiné než české národnosti, může být pro soud signálem, že k poučení bude povinen přistoupit, samo o sobě mu však povinnost poučit účastníka o uvedeném právu nezakládá.³⁵

Je třeba si také uvědomit, že jednání ve své mateřštině je právem, nikoliv povinností účastníka. Pokud tedy účastník ovládá jazyk, jímž se řízení vede, přestože není jeho mateřštinou, bude řízení bez dalšího probíhat standardně v českém jazyce. Právo jednat ve své mateřštině není odvislé ani od toho, jaké je osoba státní příslušnosti, popřípadě že žádnou státní příslušnost nemá. Tak může jednat ve své mateřštině i osoba, která je sice českým státní občanem, ale jejím mateřským jazykem není čeština.

Účastníku řízení, jehož mateřský jazyk je jiný než jazyk český, soud ustanoví tlumočníka, jakmile vyjde jeho potřeba v řízení najevo (§ 18 odst. 2 o.s.ř.). I tato zásada je vyjádřena v Listině a to v čl. 37 odst. 4, podle něhož „kdo prohlásí, že neovládá jazyk, jímž se vede jednání, má právo na tlumočníka.“ Nárok na ustanovení tlumočníka má i osoba, s níž se nelze domluvit jinak než znakovou řečí. Právo na bezplatné ustanovení tlumočníka mají jen účastníci řízení, ostatní osoby jako jsou zmocněnci účastníků nebo jejich opatrovníci, právo na bezplatné ustanovení tlumočníka nemají a stát po nich může požadovat úhradu nákladů, které

³⁴Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 65

³⁵ Usnesení Nejvyššího soudu z 30. 9. 1998, 2 Cdon 813/97

spolu s tím vynaložil. To samé platí i v případě ustanovení tlumočnicka do znakové řeči těmto osobám.³⁶

Princip rovnosti souvisí nejen s právem jednat před soudem v mateřském jazyce, ale také s právem na právní pomoc (čl. 37 odst. 2 Listiny). Každý účastník řízení má právo nechat se zastupovat osobou s právnickým vzděláním. Povinně musí být účastník zastoupen advokátem nebo notářem, jen pokud tak stanoví zákon, tak je tomu např. podle § 241 o.s.ř. v případě dovolání. Aby i zde byla zachována rovnost účastníků, musí mít každý možnost nechat se zastoupit. V této možnosti mu nesmí bránit ani jeho finanční situace. Na to pamatuje § 30 o.s.ř., který stanoví, „účastníku, u něhož jsou předpoklady, aby byl soudem osvobozen od soudních poplatků (§ 138 o.s.ř) předseda senátu ustanoví na jeho žádost zástupce, jestliže je to třeba k ochraně jeho zájmů. O tom, že může tuto žádost podat, je předseda senátu povinen účastníka poučit.“ Osvobození od soudních poplatků přizná soud takovému účastníku, u něhož to odůvodňují jeho poměry, a nejde-li o svévolné nebo zjevně neúspěšné uplatňování práva (§ 138 o.s.ř.). S právem na právní pomoc také úzce souvisí poučovací povinnost soudu, jež je vyjádřena obecně v § 5 o.s.ř. (tzv. obecná poučovací povinnost) a konkrétně rozvedena v dalších jednotlivých ustanoveních občanského soudního řádu, např. § 15a, 43, 119a, 157 odst. 2 (tzv. zvláštní poučovací povinnost). Vzájemný vztah úpravy v § 5 o.s.ř. a úpravy poučovací povinnosti v dalších ustanoveních občanského soudního řádu, je vztahem principu a jeho konkrétního promítnutí. § 5 o.s.ř. vyjadřuje základní právo účastníků řízení, že o právech a povinnostech, jež účastníkům ukládá procesní právo, musí být poučeni. Jaké poučení se má účastníkům v konkrétní fázi řízení dostat pak upravují jednotlivá ustanovení občanského soudního řádu.³⁷ Soud je povinen poskytovat poučení účastníkům řízení o jejich procesních právech a povinnostech. Soudu se ale neukládá poučovat účastníky i o právu hmotném, pokud by soud poskytl jednomu účastníku řízení poučení o právu hmotném, mohlo by dojít tímto postupem k porušení principu rovnosti zvýhodněním účastníka řízení, jemuž bylo toto poučení

³⁶Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. § 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 66

³⁷Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 7

poskytnuto. Pokud by soud nesplnil svou poučovací povinnost vůči účastníkům řízení, mohl by to vyvolat zákonem předvídané procesní následky. Procesní následky mohou ale nastat pouze v případě, že soud nesplní zvláštní poučovací povinnost, nikoliv tedy nesplněním poučovací povinnosti obecné vyjádřené v § 5 o.s.ř., protože obecná poučovací povinnost sama o sobě normativní charakter nemá. Tak má soudce procesní povinnost poučit účastníka řízení jen v případech, kdy je to občanským soudním řádem výslovně uloženo, z § 5 o.s.ř. procesní povinnost přímo soudci neplyne, a tudíž ani nárok účastníka být poučen.³⁸

Dalším právem účastníků řízení je právo činit dispoziční úkony, kterými jsou například podání návrhu na zahájení řízení podle § 79 os.ř., právo podat opravné prostředky a další. Toto právo se silněji uplatňuje ve sporném řízení. Žalobce, jež svými dispozičními úkony určuje, zda a v jakém rozsahu má soud o jeho právech rozhodovat, je z toho důvodu označován také jako pán sporu neboli dominus litis.³⁹ I když v nesporném řízení se uplatňuje zásada oficiality, jež právo činit dispoziční úkony oslabuje, i zde účastník řízení může činit dispoziční úkony, i když ne v takovém rozsahu, jako v řízení sporném. Některé dispoziční úkony jsou však pro řízení nesporné přímo zákonem vyloučeny. Tak je tomu například u soudního smíru podle § 99 o.s.ř., který lze uzavřít pouze mezi účastníky sporného řízení.

Občanský soudní řád stanoví i mnoho dalších práv účastníků řízení, která zaručují řádný průběh procesu. Tak účastníci řízení mají právo na doručování písemností soudem. § 115 o.s.ř. stanoví právo účastníků být předvoláni k projednání věci, dle § 123 o.s.ř. mají právo vyjadřovat se ke všem důkazům a návrhům na ně. Před skončením jednání mají účastníci právo podle § 119a o.s.ř. shrnout svoje návrhy a vyjádřit se k provedeným důkazům, ke stránce právní i skutkové. Výše uvedená oprávnění jsou vyjádřením obecné zásady právní „budiž slyšena i druhá strana“ (audiatur et altera pars).⁴⁰

Aby bylo dosaženo účelu řízení, stanoví občanský soudní řád účastníkům řízení i procesní povinnosti. Základ tvoří povinnost účastníků řízení starat se

³⁸ Winterová, A. Koho a o čem v procesu poučovat? (Ještě k § 5 OSŘ). Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 2004, č. 4, str. 43 – 46

³⁹ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006, str. 153

⁴⁰ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006, str. 154

o proces, neboli procesní diligence, která vyjadřuje povinnost součinnosti účastníků řízení se soudem.⁴¹ Tak jsou podle § 101 o.s.ř. účastníci řízení povinni tvrdit všechny rozhodné skutečnosti a plnit důkazní povinnosti podle § 120 o.s.ř. Tato povinnost tvrzení a důkazní je ve sporném řízení spojena s procesními břemeny, jejichž neunesení může přivodit pro účastníka nepříznivé rozhodnutí.⁴² Další povinností účastníků řízení je dbát pokynů soudu, dostavit se na předvolání k výslechu nebo znalci a dlouhá řada dalších. Nesplnění těchto procesních povinností může být vynucováno resp. sankcionováno soudem. Podle ustanovení uvedených v § 52, § 53 a § 54 o.s.ř., může být účastníkům v zákoně uvedených případech uložena pořádková pokuta, mohou být předvedeni, pokud se dobrovolně nedostavili na předvolání, nebo i vykázáni z místa jednání, pokud hrubě ruší pořádek.

Procesní práva a povinnosti může sám vykonávat pouze ten účastník řízení, který je nositelem procesní způsobilosti. Účastník řízení, jehož způsobilost byla omezena, jen v tom rozsahu, jehož se omezení netýká. U těch, kteří procesní způsobilost nemají, nebo u účastníků s omezenou procesní způsobilostí, při úkonech, jež podle rozhodnutí soudu nemohou vykonávat sami, vykonávají svá práva a povinnosti prostřednictvím svého zástupce. Ale i osoba, která má plnou procesní způsobilost, se může pro jednotlivé řízení, případně jeho část, nechat zastoupit na základě plné moci jinou osobou, již v těchto případech označujeme jako zmocněnce (§ 24 a násl. o.s.ř.). Zastoupení na základě plné moci v civilním procesu je vždy právem účastníka, ale v některých řízeních může být i povinností. Tuto povinnost, označovanou také jako advokátní přímus⁴³, nalezneme v § 241 o.s.ř., který stanoví nutnost zastoupení dovolatele advokátem nebo notářem v řízení o dovolání, s výjimkou těch případů, kdy tato osoba má sama právnické vzdělání.

⁴¹ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006, str. 154

⁴² Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. vyd. Praha: Linde, 2005 str. 199

⁴³ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006, str. 155

6. Společenství účastníků

Nalézací řízení můžeme dělit na řízení sporné a nesporné. Jako jejich rozlišující kritérium se nejčastěji používá odlišnost funkcí obou řízení, kdy sporné řízení má hlavně funkci reparační, to je napravení porušeného práva a nesporné vede hlavně k předcházení vzniku tomuto porušení, tedy v něm převažuje funkce preventivní. Pro sporné řízení vymezuje účastníky řízení § 90 o.s.ř., který uvádí, že účastníky řízení jsou žalobce a žalovaný. Tato první definice účastníků řízení, stejně jako další ustanovení týkající se společenství účastníků, hlavní a vedlejší intervence, přistoupení a záměny účastníka (§ 91, § 91a, § 92, § 93 o.s.ř.), lze užít pouze pro řízení sporné. Důvodem je, že okruh účastníků nesporného řízení je vymezen, v případě druhé definice, přímo v zákoně, u definice třetí pak je určující, zda se v daném řízení jedná o jejich právech a povinnostech. V případě, že se řízení účastní osoba, o jejíž právech nebo povinnostech není jednáno, soud jí usnesením vyloučí. V opačném případě pak dalšího účastníka přibere. Tímto je okruh účastníků pevně stanoven, proto zde nepřipadá v úvahu použití ustanovení § 91a až § 93 o.s.ř. Co se týče společenství účastníků, ani zde nelze použít § 91 o.s.ř. pro nesporné řízení, protože účastníci nesporného řízení nikdy společenství netvoří a každý z nich vždy v řízení vystupuje samostatně. Proto se dále budeme věnovat pouze řízení spornému.

Účastníky sporného řízení jsou vždy dvě strany, a to žalobce a žalovaný. Tato dvoustrannost sporného řízení ale nevylučuje, aby na jedné straně stálo více osob. O této situaci, kdy strana žalující nebo žalovaná je tvořena více jak jednou osobou, mluvíme jako o procesním společenství. Lze se setkat i s označením tohoto institutu jako společenství v rozepři⁴⁴, které dobře vystihuje právě vázanost institutu procesního společenství ke spornému řízení, jehož cílem je právě řešení sporu (rozepře) mezi stranou žalující a žalovanou. I v nesporném řízení se můžeme sice setkat s pluralitou účastníků řízení, ale tito účastníci nestojí na dvou protichůdných stranách, ale každý má v řízení samostatné postavení.

⁴⁴ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006 str.161

Společenství účastníků častokrát vzniká již při zahájení řízení. Ke vzniku společenství účastníků dojde, byla-li podána žaloba více osobami nebo směřuje-li proti více osobám, případně obojí. Institut procesního společenství je tedy institutem ryze procesním (formálním). To ovšem nevylučuje, aby k jeho vzniku mohlo dojít i později v průběhu řízení, kdy do řízení vstupuje místo původního jediného účastníka na jedné straně účastníků více. K tomu například dochází v případě procesního nástupnictví, jak podle § 107, tak podle § 107a o.s.ř., nebo záměnou účastníků podle § 92 o.s.ř. Další způsobem vzniku může být i přistoupení dalšího účastníka k účastníku původnímu (§ 92 os.ř.). Procesní společenství se také může vytvořit v důsledku spojení věcí, kdy § 112 o.s.ř. dává soudu možnost spojit z důvodu hospodárnosti ke společnému řízení věci, které u něj byly zahájeny a skutkově spolu souvisí nebo se týkají týchž účastníků.

Zánik společenství účastníků lze obecně spojit s právní mocí rozhodnutí, jímž se řízení končí. I zde však může dojít k zániku už v průběhu řízení. Na rozdíl od vzniku tak bude docházet ke snížení počtu účastníků tvořících stranu žalující nebo žalovanou, a to na jednu osobu. K tomu může dojít například v případě procesního nástupnictví, kdy nástupcem více osob se stane pouze osoba jediná.⁴⁵

Procesní společenství lze rozlišovat podle různých kritérií na několik typů. Teorie rozeznává společenství účastníků nucené a dobrovolné. Jako nucené společenství označujeme takové společenství účastníků, kdy jeden samostatný účastník řízení nemá sám věcnou legitimaci, ale věcná legitimace mu ze zákona svědčí pouze společně s dalším účastníkem řízení. Proti tomu dobrovolné procesní společenství se vyznačuje tím, že jeho vznik je závislý pouze na vůli účastníků, případně vůli soudu vedenou důvody hospodárnosti řízení, jinak by věc mohla být řešena ohledně každého účastníka řízení zvlášť.⁴⁶ Dalším typickým členěním společenství účastníků, je členění na společenství aktivní a pasivní. Rozlišujícím kritériem je zde procesní strana, na které je dána pluralita účastníků. Aktivním společenstvím se označuje takové společenství, kdy vystupuje více osob na straně žalující, pasivním pak společenství s pluralitou na straně žalované. V občanském

⁴⁵ Formy zániku procesního společenství samostatného viz. dále.

⁴⁶ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006 str. 162

soudním řádu se může setkat s dělením procesního společenství na společenství samostatné, označované někdy také jako formální, a společenství nerozlučné. Samostatné společenství definuje § 91 odst. 1 o.s.ř., který říká: „Je-li žalobců nebo žalovaných v jedné věci několik, jedná v řízení každý z nich sám za sebe.“ Naopak nerozlučné společenství vymezuje § 91 o.s.ř. v odstavci druhém následovně: „Jestliže však jde o taková společná práva nebo povinnosti, že se rozsudek musí vztahovat na všechny účastníky, kteří vystupují na jedné straně, platí úkony jednoho z nich i pro ostatní.“ Dělicím kritériem je zde tedy předmět řízení. Tak samostatné společenství vzniká tam, kde se v řízení jedná o samostatných právech nebo povinnostech, tedy o takových, o kterých by šlo rozhodnout samostatně vůči každému společníku zvlášť. Každý ze samostatných společníků jedná vždy sám za sebe, je tedy v samostatném vztahu ke druhé straně sporu. Pokud by podal společník sám žalobu, byl by stejně věcně legitimován, jako když jí podává spolu s jinými. Každý samostatný společník pak ve sporu činí úkony sám za sebe. S tím i souvisí, že výsledek sporu může být pro každého samostatného společníka odlišný. Soud sice může o všech samostatných společnicích rozhodnout jedním rozsudkem, ale každého společníka se bude týkat samostatný výrok. Samostatné společenství, kromě výše uvedeného zániku právní mocí rozhodnutí, jímž se řízení končí, může zaniknout ještě dalšími způsoby pro něj typickými. A to vyloučením věci k samostatnému řízení, kdy soud podle § 112 odst. 2 o.s.ř. tak může postupovat v případech, kdy jsou v žalobě uvedeny věci, které se ke spojení nehodí nebo zaniknou-li důvody, pro které byly věci spojeny. Dále dochází k zániku samostatného společenství, pokud pouze jeden ze společníků podá odvolání proti rozhodnutí. Tím nastává suspensivní účinek odvolání jen proti tomuto společníkovi, pro zbylé samostatné společníky, kteří své právo na odvolání nevyužili, není právní moc výroku, který nebyl odvoláním napaden, dotčena. Toto se ovšem podle § 206 odst. 2 o.s.ř. neuplatní v případech, kdy z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání mezi účastníky, nebo kdy na rozhodnutí o napadeném výroku je závislý výrok, který odvoláním nebyl výslovně dotčen.

O nerozlučné společenství jde v tom případě, kdy povaha předmětu sporu neumožňuje, aby byl tento spor projednáván a rozhodován samostatně vůči

každému společníkovi zvlášť.⁴⁷ Tak tomu bude například u procesního společenství matky a dítěte (zastoupeného kolizním opatrovníkem) v žalobě na určení otcovství. O nerozlučné společenství také půjde v případě sporu o zrušení věcného břemene, který musí vést všichni spoluvlastníci zatížené nemovitost proti všem oprávněným z věcného břemene. Nerozlučné společenství vzniká i v případě, že zůstavitel zanechal více dědiců. Ti jsou až do pravomocného rozhodnutí soudu o vypořádání dědictví považováni za vlastníky celého majetku patřícího do dědictví. Proto budou všichni dědicové z právních úkonů týkajících se věcí a práv patřících do dědictví oprávněni a povinni vůči jiným osobám společně a nerozdílně. V řízení, v němž o tyto práva a povinnosti půjde, pak budou mít postavení nerozlučných společníků.⁴⁸ Rozhodující skutečností pro posouzení zda jde o procesní společenství nerozlučné nebo samostatné je tedy hmotněprávní povaha předmětu řízení. Tak nerozlučné společenství, je takové společenství, kdy z hmotněprávní povahy projednávané věci vyplývá, že účinek rozhodnutí se musí vztahovat na všechny společníky shodně. Z tohoto důvodu budou i úkony učiněné během řízení jedním z nerozlučných společníků zavazovat i společníky ostatní. Proto zde není myslitelné, aby každý společník měl možnost bez vědomí ostatních společníků nakládat s řízením nebo jeho předmětem samostatně, a tím mohl ohrozit i práva ostatních, neboť účinky jeho dispozitivních úkonů by se vztahovaly i na ně. Z toho důvodu § 91 odst. 2 o.s.ř. vymezuje taxativně případy, kdy je nutné, aby s některými dispozičními úkony vyslovili souhlas všichni společníci. Souhlasu všech společníků nerozlučného společenství je tak třeba ke změně návrhu, k jeho zpětvzetí, k uznání nároku a k uzavření smíru. Pokud by souhlas nebyl dán a společník by přesto takový úkon učinil, byl by tento úkon neúčinný. U jiných dispozičních úkonů, než jsou výše vyjmenovány, však souhlas všech společníků již potřeba není.

⁴⁷ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 398

⁴⁸ R 24/2002

7. Záměna a přistoupení dalšího účastníka

7.1 Úvod

Instituty přistoupení dalšího účastníka a záměny účastníků řeší problém nedostatku věcné legitimity, který je dán již od počátku řízení. Věcně legitimován je ten, komu skutečně svědčí hmotné právo nebo povinnost, o němž je v řízení jednáno. Pokud osoba věcnou legitimaci nemá, nemá to vliv na její účastenství, ale pouze na výsledek sporu. Proto cílem institutů přistoupení a záměny účastníků je, z důvodu zachování hospodárnosti řízení, aby nedostatek věcné legitimity byl odstraněn již v průběhu řízení a soud nemusel žalobu z tohoto důvodu zamítnout. Je třeba si také uvědomit, že oba tyto procesní instituty, jak záměna tak přistoupení, jsou konstruovány spíše jako výjimka z obecné zásady jednoty subjektů daného řízení, kdy v zásadě platí, že řízení musí probíhat mezi stejnými subjekty od jeho počátku až do konce. Tak je i jejich použití umožněno pouze pro řízení v prvním stupni, kdy § 216 odst. 1 o.s.ř. jejich užití v odvolacím řízení přímo vylučuje.⁴⁹ Stejně tak není možné užít ustanovení § 92 o.s.ř. v řízení dovolacím, jak stanoví § 243c odst. 1 o.s.ř. a podle § 235b odst. 2 o.s.ř. ani v řízení o žalobě na obnovu řízení a pro zmatečnost.

Ustanovení o záměně a přistoupení účastníků, jak již bylo výše uvedeno, lze použít pouze pro řízení sporné. Věcná legitimace v nesporném řízení totiž splývá s účastenstvím. To vyplývá i z formulace definic účastníků nesporného řízení, kdy účastníci nesporného řízení jsou, vedle navrhovatele, vymezeny buď přímo v zákoně, toto vymezení se pak opírá o jejich hmotněprávní postavení, nebo jsou určeny na základě toho, že jsou nositeli práv a povinností, o nichž má být v řízení jednáno. Na posledně jmenované vymezení navazuje i povinnost soudu podle § 94 odst. 3 o.s.ř., usnesením přibrat jako účastníka řízení další osobu, která se řízení od zahájení neúčastní, přestože je o jejích právech nebo povinnostech v řízení jednáno. Pokud se naopak účastní řízení osoba, o jejíž právech a povinnostech se v řízení nejedná, soud jí usnesením z řízení vyloučí. Z toho plyne, že přistoupení

⁴⁹ Wintrová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. vyd. Praha: Linde, 2005 str. 181

nebo záměna účastníka v nesporném řízení nebude použitelná, neboť účastníci nesporného řízení budou v podstatě vždy věcně legitimováni.

Ještě je třeba v úvodu upozornit, že institut záměny, stejně jako přistoupení dalšího účastníka, nesmíme ztotožňovat s procesním nástupnictvím podle § 107 a § 107a o.s.ř., o nichž bude pojednáno dále. Základní rozdíl spočívá v tom, že zatímco záměna a přistoupení dalšího účastníka řeší situaci, kdy nedostatek věcné legitimace je dán již od počátku řízení, tak při procesním nástupnictvím podle § 107a o.s.ř. nedostatek věcné legitimace nastává až v průběhu řízení.

V § 107 o.s.ř. je pak řešena otázka ztráty způsobilosti být účastníkem řízení, k níž dojde po zahájení řízení.

7.2 Přistoupení dalšího účastníka

Institut přistoupení dalšího účastníka se uplatní v případech, kdy účastník sám o sobě není věcně legitimován a věcná legitimace mu svědčí jen ve spojení s jinou osobou. K tomu dochází například v případě spoluvlastnictví, kdy musí žalovat nebo být žalováni všichni spoluvlastníci společně. Aby vůbec došlo k přistoupení dalšího účastníka, musí být splněno několik zákonem stanovených podmínek, jež vymezuje § 92 odst. 1 o.s.ř. takto: „Na návrh žalobce může soud připustit, aby do řízení přistoupil další účastník. Souhlasu toho, kdo má takto do řízení vstoupit, je třeba, jestliže má vystupovat na straně žalobce.“ Základní podmínkou je podání návrhu na přistoupení dalšího účastníka žalobcem soudu. Soud nemůže sám z úřední moci rozhodnout o přistoupení dalšího účastníka. Pokud by tomu tak bylo, došlo by tím k popření základního principu sporného řízení, a to zásady dispoziční, ze které vyplývá, že iniciativa v řízení je dána do rukou účastníkům nikoliv soudu. Je třeba si také uvědomit, že soud není ani povinen poučit žalobce o věcné legitimaci. Záleží výhradně na žalobci, jestli si nedostatek věcné legitimace uvědomí a návrh na přistoupení dalšího účastníka podá. Další podmínkou je souhlas osoby, která má do řízení přistoupit na stranu žalobce. Protože žádná osoba nemůže být nucena stát se žalobcem proti své vůli, nelze tudíž ani tento souhlas nijak nahradit a odepření souhlasu pak způsobí, že přistoupení

dalšího účastníka nebude možné. To ovšem neplatí, pokud má další účastník přistoupit na stranu žalovaného, zde jeho souhlas k přistoupení nutný není. Poslední podmínkou je přivolení soudu. Soud nemá povinnost vždy vyhovět žalobcově návrhu a to ani když jsou splněny všechny zákonné podmínky pro přistoupení. To lze vyvodit přímo ze znění ustanovení § 92 odst. 1 o.s.ř., který uvádí, že soud „může“ připustit přistoupení dalšího účastníka, nikoliv tedy musí. Ani výčet podmínek uvedených v § 92 odst. 1 o.s.ř. nelze považovat za taxativní, protože soud se i zde musí zabývat dalšími okolnostmi, které obecně vyplývají z občanského soudního řádu. Rozhodnutí R 9/2002 vypočítává další okolnosti, za nichž soud nepřipustí přistoupení dalšího účastníka do řízení. Mezi ně lze zařadit například nezpůsobilost osoby, která má přistoupit do řízení, být účastníkem řízení. Dále pak soud nepřipustí přistoupení, pokud by přistoupením dalšího účastníka založil nedostatek své pravomoci, věcné příslušnosti nebo překážku věci zahájené nebo rozsouzené. Stejně tak bude soud postupovat z důvodu, kdy nebude z návrhu žalobce jasné, čeho se vůbec proti přistoupivšímu účastníkovi domáhá. Soud se bude zabývat také otázkou hospodárnosti řízení, pokud by přistoupení vedlo k zjevně neekonomickému postupu, dalšího účastníka do řízení také nepřipustí.⁵⁰ Proti usnesení soudu o připuštění dalšího účastníka je však možné podat odvolání. § 239 o.s.ř. pak připouští i dovolání proti usnesení odvolacího soudu, jímž odvolací soud v průběhu odvolacího řízení rozhodl o přistoupení dalšího účastníka, nebo jímž bylo potvrzeno nebo změněno usnesení soudu prvního stupně o přistoupení dalšího účastníka.

Pokud soud usnesením přivolí k přistoupení dalšího účastníka, stává se tento účastníkem řízení právní mocí usnesení, jímž se návrhu na přistoupení vyhovuje.⁵¹ Tím pak dojde k vytvoření procesního společenství na té straně, kam nový účastník přistupuje.

⁵⁰ Wintrová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. vyd. Praha: Linde, 2005 str. 182

⁵¹ SJ 48/2004 In. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006

7.3 Záměna účastníků

Záměna účastníků řízení slouží také k nápravě nedostatků ve věcné legitimaci, ale na rozdíl od předchozího případu účastník není již od zahájení řízení sám věcně legitimován vůbec, a to ani ve spojení s jinými. Při záměně účastníků dochází k vystoupení původního účastníka, věcně nelegitimovaného, a jeho nahrazení účastníkem novým. Podobně jako u institutu přistoupení dalšího účastníka, i záměnu lze provést, jen pokud jsou splněny zákonem stanovené podmínky, uvedené v § 92 odst. 2 o.s.ř. Základní podmínkou je zde také podání návrhu na záměnu účastníků a přivolení soudu k ní. Možnost soudu rozhodnout o záměně jen na základě návrhu účastníka řízení vyplývá z dispozitivního charakteru sporného řízení. S podaným návrhem musí, na rozdíl od přistoupení, vyjádřit svůj souhlas všichni ostatní účastníci. Při záměně dochází k úplné změně procesněprávního vztahu, proto v důsledku zachování rovnosti stran při řízení není možné, aby žalobce mohl neomezeně po podání žaloby rozhodovat o další účasti žalovaného na řízení. A právě záruku rovného zacházení a zachování práv v řízení poskytuje podmínka souhlasu všech účastníků řízení, kteří návrh na záměnu nepodali. Souhlas se záměnou, kromě výše uvedených osob, musí ale také vyjádřit osoba, která se má stát novým žalobcem. Stejně jako u přistoupení dalšího účastníka ani zde není třeba souhlasu třetí osoby, pokud má nastoupit na místo dosavadního žalovaného. Chybí-li některý ze souhlasů, soud záměnu nemůže povolit. Řízení by poté muselo pokračovat s původními účastníky a nedostatek jejich věcné legitimace by se projevil v zamítavém rozhodnutí soudu. Dalším důvodem nevyhovění návrhu na záměnu by byl i rozpor se zásadou procesní ekonomie.⁵² Tak ani v případě záměny účastníků není soud povinen návrhu na záměnu vyhovět, i když jsou splněny všechny zákonné podmínky. Což ale nebrání tomu, aby se účastník řízení bránil proti tomuto rozhodnutí odvoláním. Stejně tak bude dle § 239 o.s.ř. přípustné i dovolání proti rozhodnutí odvolacího soudu o záměně účastníků dle § 92 odst. 2 o.s.ř.

⁵² Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. § 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 405

Připustí-li soud usnesením záměnu účastníků, původní účastník z řízení vystoupí a na jeho místo nastoupí účastník nový. Pro původního účastníka, který z řízení vystoupil, se tím řízení končí, proto soud musí vždy v usnesení, jímž vyhovuje návrhu na záměnu, také rozhodnout o nákladech řízení vystoupivšího účastníka podle § 151 odst. 1 o.s.ř. Další řízení, v němž v důsledku záměny bude vystupovat pouze nový žalobce nebo žalovaný místo dosavadního, musí proběhnout znovu od počátku. Záměnou dojde k úplné změně procesněprávního vztahu, nový účastník tak nemůže být vázán dosavadními úkony svého předchůdce, a proto celé řízení bude probíhat znovu tak, aby tato osoba nebyla zkrácena na svých právech. To ovšem nevylučuje, aby nový účastník přijal stav řízení dobrovolně. Obdobně tomu bude i v případě přistoupení účastníka podle § 92 odst.1 o.s.ř.⁵³

⁵³ Wintrová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. vyd. Praha: Linde, 2005 str. 181

8. Vedlejší intervence

Dalším institutem spadajícím pod pojem účastenství je vedlejší intervence. Vedlejší intervence umožňuje účast na řízení třetí osobě, o jejichž právech a povinnostech se v řízení sice nerozhoduje, ale která má právní zájem na výsledku sporu. Vedlejší intervenient vstupuje do řízení s cílem podpořit jednu ze stran řízení a tím ovlivnit výsledek řízení tak, aby mu z něj svědčil prospěch. Právní zájem, jako jednu z podmínek pro vznik vedlejší intervence, má ten, jehož právní postavení bude dotčeno rozsudkem soudu v dané věci, ačkoliv se o jeho právech a povinnostech přímo v řízení nerozhoduje. Tak tomu bude například v situaci, kdy žalovaný má, v případě prohry, regres vůči třetí osobě. Potom tato třetí osoba, již regres hrozí, bude mít právní zájem na vítězství žalovaného. Zda tu je existence právního zájmu, a tedy je i přípustná vedlejší intervence, soud zkoumá ale pouze na návrh účastníka řízení.

Vedlejší intervenci vymezuje § 93 odst. 1 o.s.ř. tak, že „jako vedlejší účastník může se vedle žalobce nebo žalovaného zúčastnit řízení ten, kdo má právní zájem na jeho výsledku, pokud nejde o řízení o rozvod, neplatnost manželství, nebo určení, zda tu manželství je či není.“ Jak už bylo i výše zmíněno, vedlejší intervence je institutem pouze sporného řízení, v nesporném řízení se vůbec neuplatní.

§ 93 odst. 1 o.s.ř. dále obsahuje výčet dalších řízení, jež mají sice charakter řízení sporného, přesto se v nich vedlejší intervence neužije. Jde o řízení o rozvod, neplatnost manželství a o určení, zda tu manželství je či není. V těchto řízeních, vzhledem k jejich osobní povaze, by použití vedlejší intervence nebylo žádoucí, a proto jsou z aplikace ustanovení o vedlejší intervenci vyňata. Z výše uvedeného tak lze dovodit, že ve všech ostatních sporných řízeních vedlejší intervence přípustná bude.

Dále je třeba vyřešit otázku, jakým způsobem třetí osoba může vstoupit do již zahájeného řízení. Tímto problémem se zabývá § 93 odst. 2 o.s.ř., který uvádí, že vedlejší účastník může vstoupit do řízení buď z vlastní iniciativy, nebo na základě výzvy některého účastníka řízení, kterou učiní prostřednictvím soudu. V prvním případě vedlejší účastník vstupuje do řízení tak, že podáním adresovaném soudu

oznámí svoje rozhodnutí vstoupit do řízení. Toto podání kromě obecných náležitostí, jež vyjmenovává § 42 odst. 4 o.s.ř., musí obsahovat i konstatování právního zájmu, a v čem je tento právní zájem spatřován a zda se chce vedlejší intervenient připojit ke straně žalující, či žalované. Vedlejší účastník totiž nikdy nemůže zůstat mimo strany sporu.⁵⁴ Druhým způsobem vstupu vedlejšího intervenienta do řízení je vstup na základě výzvy účastníka řízení, učiněné prostřednictvím soudu. V odborné literatuře se můžeme setkat s označením této výzvy, jako opověď' rozepře, neboli *litis denuntiatio*.⁵⁵ Je třeba si uvědomit, že ani v tomto případě nemůže být třetí osoba nucena ke vstupu do řízení jako vedlejší účastník. Vedlejší intervenient vstupuje do řízení s cílem podpořit jednu stranu řízení tak, aby se pozitivní výsledek odrazil i na jeho postavení, tudíž bude záležet jen na jeho rozhodnutí, jestli chce tuto stranu podpořit a do řízení vstoupí. Pokud se tak rozhodne učinit, může vstoupit do řízení v kterékoliv fázi, není zde v tomto ohledu nijak omezen. Stejně tak vedlejší účastník může kdykoliv z řízení vystoupit, pokud ztratí zájem nadále podporovat účastníka ve sporu. Jeho účastenství pak zaniká okamžikem doručení sdělení soudu o tom, že z řízení vystupuje, případně okamžikem, kdy to prohlásí ústně do protokolu.⁵⁶

O přípustnosti vedlejší intervence soud rozhoduje pouze na návrh některého z účastníků, není-li ho, pak pouze zaznamená do protokolu vstup vedlejšího účastníka do řízení. Od tohoto okamžiku musí bez dalšího z vedlejším intervenientem jednat jako s účastníkem řízení. Pokud by ale některý z účastníků podal návrh na nepřípustnost vedlejší intervence, soud by rozhodoval usnesením. Proti tomuto usnesení je přípustné odvolání. Toto právo má jak hlavní účastník, tak vedlejší intervenient.

Vstupem do řízení se stává třetí osoba vedlejším účastníkem se stejnými procesními právy a povinnostmi, jako mají ostatní účastníci řízení. Postavení vedlejšího intervenienta v řízení je ale omezeno v tom směru, že nemůže činit dispoziční úkony (§ 95-99 o.s.ř.), což vyplývá i z § 93 odst. 3 o.s.ř, který stanoví, že

⁵⁴ Wintrová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. vyd. Praha: Linde, 2005 str. 183

⁵⁵ Viz např. Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4.vyd. Praha : Linde, 2006 str. 163

⁵⁶ Bureš, J., Drápal, L., Krěmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 410

„v řízení má vedlejší účastník stejná práva a povinnosti jako účastník. Jedná však toliko sám za sebe...“ Vedlejší účastník tak není oprávněn činit dispoziční úkony, jako jsou například změna návrhu podle § 95 o.s.ř., zpětvzetí žaloby (§ 96 o.s.ř.) nebo uzavření soudního smíru dle § 99 o.s.ř. Může však například navrhnout důkazy a vyjadřovat se k věci jako účastník řízení. Vzhledem k tomu, že vedlejší účastník jedná v řízení sám za sebe, nelze vyloučit, že se jeho úkony mohou dostat do rozporu s úkony hlavního účastníka, na jehož stranu přistoupil. Vznik takovéto situace řeší zákonodárce v § 93 odst. 3 o.s.ř. Pokud úkony vedlejšího intervenienta odporují úkonům účastníka, kterého v řízení podporuje, soud je po zvážení všech okolností posoudí a bude v řízení vycházet z těch úkonů, které jsou pro hlavního účastníka příznivější.⁵⁷ Při tomto posuzování by měl soud brát v úvahu i to, že proces vede hlavní účastník, nikoliv účastník vedlejší.⁵⁸

Občanský soudní řád v § 203 odst. 1 přiznává vedlejšímu účastníku právo podat odvolání. Odvolání může však vedlejší účastník podat pouze, jestliže do řízení vstoupil nejpozději do patnácti dnů od doručení rozhodnutí účastníku, kterého v řízení podporuje. Zde tak zákon výslovně umožňuje vedlejšímu účastníkovi činit dispoziční úkon, kterým bezesporu podání odvolání je, i když obecně vedlejší účastník dispoziční úkony činit nemůže. Ale i § 203 odst. 1 o.s.ř. vychází z tohoto obecného charakteru vedlejší intervence, když dále omezuje právo podat odvolání, a to tak, že „odvolání vedlejšího účastníka není přípustné, jestliže se jím podporovaný účastník odvolání vzdal nebo jestliže s odvoláním vedlejšího účastníka nesouhlasí.“ Ze stejného principu vychází i ustanovení § 231 odst. 1 o.s.ř., které umožňuje vedlejšímu účastníku také podat žalobu na obnovu řízení a pro zmatečnost. Podmínkou je, aby vedlejší účastník vstoupil do původního řízení ve věci. Stejně jako výše u odvolání, jsou i žaloba na obnovu řízení a pro zmatečnost nepřipustné, pokud s nimi podporovaný účastník nesouhlasí. U dovolání je ale situace jiná. Vzhledem k tomu, že občanský soudní řád neobsahuje zvláštní ustanovení, jako v předchozích případech, jež by přiznávalo právo podat dovolání

⁵⁷ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1 až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. str. 410

⁵⁸ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006 str. 164

i vedlejšímu účastníkovi, je třeba z toho dovodit, že zákon vedlejšímu účastníku oprávnění podat dovolání nedává.⁵⁹

⁵⁹ Viz Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 5. 2003, sp. zn. 25 Cdo 162/2003

9. Hlavní intervence

Jako hlavní intervence se označuje situace, kdy třetí osoba napadne žalobou účastníky probíhajícího řízení, jestliže touto žalobou uplatňuje své vlastní právo k předmětu řízení.⁶⁰ Podanou žalobou pak zahájí nové řízení, kde na straně žalující budou stát všichni účastníci původního řízení, jehož předmětu sporu se hlavní intervenient domáhá. V tomto lze spatřit i nejnámennější odlišující znak mezi hlavní a vedlejší intervencí, kdy při vedlejší intervenci třetí osoba jako vedlejší účastník pouze vstupuje do již zahájeného řízení, a to na tu stranu sporu, na jejímž úspěchu má sama právní zájem, u hlavní intervence ale dochází přímo k zahájení dalšího řízení, v němž se třetí osoba domáhá svého práva, které je již předmětem sporu v jiném probíhajícím řízení. Hlavní intervence, stejně jako intervence vedlejší, se pak vztahuje výlučně na řízení sporné.

Cílem institutu hlavní intervence je zájem na procesní ekonomii řízení. Je jasné, že třetí osobě nic nebrání, aby vyčkala rozhodnutí sporu o právo, o němž je přesvědčena, že jí přísluší, a až poté sama uplatnila svůj nárok žalobou. Tento postup by byl ale zbytečně zdlouhavý a neekonomický. Z toho důvodu dává hlavní intervence možnost k efektivnějšímu řešení sporů mezi více osobami.

Právní úpravu hlavní intervence obsahuje § 91a o.s.ř., který stanoví: „Kdo si činí nárok zcela nebo částečně na věc nebo právo, o nichž probíhá řízení mezi jinými osobami, může až do pravomocného skončení tohoto řízení podat žalobu proti těmto účastníkům.“ Aby mohlo dojít k hlavní intervenci, musí probíhat řízení, na jehož předmět sporu si osobuje nárok třetí osoba. Zákon nevymezuje povahu předmětu probíhajícího řízení. Ale z povahy hlavní intervence vyplývá, že předmětem probíhajícího řízení nejčastěji bude ochrana vlastnického práva. K hlavní intervenci ale nebude moci dojít ve věcech statusových, nebo při negativní určovací žalobě.⁶¹ Další podmínkou je, že třetí osoba, jak z logiky věci vyplývá, nemůže být účastníkem probíhajícího řízení, na jehož předmět si činí nárok. Tato osoba však nemusí být skutečným nositelem hmotného práva, kterého se domáhá

⁶⁰ Winterová, a kol. Civilní právo procesní. 4. vyd. Praha : Linde, 2006, str. 164

⁶¹ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 403

pomocí uplatnění hlavní intervence. Jako předpoklad hlavní intervence stačí pouhé její přesvědčení, že nositelem hmotného práva je právě ona, nikoliv účastníci původního řízení. Jestli tomu skutečně tak je, bude soud zkoumat během řízení při posuzování věcné legitimace účastníků řízení a její případný nedostatek se projeví až v konečném rozhodnutí soudu.

Jednou ze základních podmínek pro vznik hlavní intervence je, aby třetí osoba, která si činí nárok na předmět sporu probíhajícího řízení, učinila dispoziční úkon, jímž uplatní svůj nárok vůči účastníkům původního řízení. Tak může učinit pouze do pravomocného skončení řízení, proti jejichž účastníkům její žaloba směřuje. Žaloba musí směřovat proti všem účastníkům původního řízení, nestačí jen proti některému z nich. Tito účastníci se pak stanou společníky (nejčastěji samostatnými) na straně žalované, a třetí osoba, která žalobu podala, bude v tomto novém řízení, jež svým dispozičním úkonem podle § 91a o.s.ř. zahájila, jejich žalobcem. Soud pak obě řízení podle § 112 o.s.ř. spojí. Ve společném řízení nejdříve rozhodne o žalobě hlavního intervenienta. Pokud hlavní intervenci vyhová, původní žalobu zamítne, a tím se řízení končí. Je-li však nárok hlavního intervenienta zamítnut, pokračuje soud dál v řízení o původní žalobě.

Občanský soudní řád také výslovně upravuje, jaký soud bude věcně a místně příslušný k projednání hlavní intervence. Věcnou příslušnost soudu při řízení o hlavní intervenci upravuje § 9a o.s.ř. tak, že „k projednání žaloby podle § 91a jsou příslušné v prvním stupni okresní nebo krajské soudy podle toho, u kterého z těchto soudů probíhá v prvním stupni řízení o věci nebo právu, na něž si žalobce činí nárok.“ Místně příslušný je ten soud, u něhož probíhá původní řízení (§ 88 písm. n o.s.ř.). Zde se jedná o výlučnou místní příslušnost, od níž se tedy účastníci řízení nemohou odchýlit.

10. Procesní nástupnictví (změna účastníků)

10.1 Úvod

Institut procesního nástupnictví reaguje na situaci, kdy v hmotněprávních vztazích dojde v důsledku určitých právních skutečností k převodu nebo přechodu práv a povinností, které jsou jejich obsahem. Určité právní skutečnosti, se kterými zákon tyto důsledky spojuje, tak vedou ke vzniku právního nástupnictví, neboli k sukcesi. Tu lze dělit na sukcesi univerzální, kdy v důsledku zániku právní subjektivity nositele práv a povinností vstoupí do jeho postavení jeho právní nástupce tak, že na něj přejdou všechna jeho práva a povinnosti, u nichž to není z povahy věci vyloučeno, a na sukcesi singulární, při které dojde k přechodu nebo převodu jen některých práv a povinností. Obě tyto situace se pak samozřejmě odrazí i v právu procesním. Občanský soudní řád upravuje procesní nástupnictví v § 107 pro případy univerzální sukcese a v § 107a procesní nástupnictví v případě sukcese singulární.

Pro procesní nástupnictví, jak je patrné i z názvu této kapitoly, se používá i termín změna účastníků. Změnu účastníků musíme striktně odlišovat od jiného procesního institutu, o němž bylo pojednáno výše a to od záměny účastníků podle § 92 odst. 2 o.s.ř. Při procesním nástupnictví vstupuje nová osoba do řízení jako procesní nástupce účastníka původního a to v důsledku univerzální nebo singulární sukcese, která nastala až po zahájení řízení. Tento procesní nástupce pak musí přijmout takový stav řízení, v jakém se řízení nachází, je tedy vázán úkony svého předchůdce. Naopak záměna účastníků slouží k nápravě věcné legitimace, kterou účastník nemá již od počátku řízení. Při záměně původní účastník, který nebyl od počátku řízení věcně legitimován, z řízení vystoupí a do řízení vstupuje účastník nový, pro nějž řízení začíná jakoby od počátku, s tím, že není úkony původního účastníka vůbec vázán. Což ale nevylučuje, aby stav řízení dobrovolně přijal.

10.2 Procesní nástupnictví dle § 107 o.s.ř.

Procesní nástupnictví je upraveno v občanském soudním řádu v první hlavě části třetí, stejně jako ostatní zvláštní instituty spadající pod pojem účastenství, o nichž bylo pojednáno v předchozích kapitolách, ale na rozdíl od nich, není stejně jako ony zařazeno do rubriky věnované účastenství, ale je samostatně upraveno v rubrice označené jako „Překážky postupu řízení“. Občanský soudní řád tak v § 107 upravuje procesní nástupnictví, ke kterému dochází v případech, kdy účastník řízení po zahájení řízení, ztratí procesní subjektivitu. Způsobilost být účastníkem řízení zaniká u fyzických osob jejich smrtí, u právnických osob pak jejich zánikem.⁶² Osoba, která ztratí způsobilost být účastníkem řízení, nemůže být účastníkem řízení, ale současně je i nepředstavitelné řízení bez účastníků. Tato situace představuje překážku postupu řízení, kterou je nutné řešit.⁶³ Z toho vychází i odlišná systematika zařazení procesního nástupnictví do rubriky věnované překážkám postupu řízení. Kdy zánik způsobilosti být účastníkem řízení po zahájení řízení brání v dalším pokračování řízení, a tím i vydáním meritorního rozhodnutí ve věci. Předchozí instituty, upravené v § 91 až 93 o.s.ř., naopak nesměřují k nápravě takového nedostatku, který by vedl jako u procesního nástupnictví dle § 107 o.s.ř., k překážce postupu řízení. Pokud tedy nedojde k intervenci, záměně nebo přistoupení účastníka řízení, což záleží pouze na vlastní iniciativě účastníků nebo třetích osob, které chtějí do řízení vstoupit, nemá to vliv na další pokračování řízení, soud zde bude moci i přesto meritorně rozhodnout, jejich nedostatek se projeví pouze ve výsledku rozhodnutí. Další rozdíl spočívá v tom, že výše jmenované procesní instituty, se uplatňují pouze ve sporném řízení. Nikoliv tak u procesního nástupnictví dle § 107 o.s.ř., které se vztahuje i na řízení nesporné. Neboť podmínka procesní subjektivity nezbytná k tomu, aby osoba mohla vůbec být účastníkem řízení, je společná pro obě řízení, tedy jak pro řízení sporné, tak i nesporné.

Dojde-li ke ztrátě způsobilosti být účastníkem řízení po zahájení řízení

⁶² Více ke vzniku a zániku způsobilosti být účastníkem řízení výše

⁶³ Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. vyd. Praha: Linde, 2005 str. 215

a dříve než bylo toto řízení pravomocně skončeno, je soud povinen i bez návrhu postupovat podle § 107 o.s.ř. Nejprve musí soud posoudit, jestli podle povahy věci je možné v řízení pokračovat. Pokud dojde k závěru, že není možné pro překážku ihned pokračovat a nejsou zde důvody pro zastavení řízení, soud usnesením řízení přeruší. Jak z výše uvedeného vyplývá, aby bylo možné použít § 107 odst. 1 o.s.ř., musí překážka postupu řízení, spočívající ve ztrátě procesní subjektivity, vzniknout až po zahájení řízení, nejpozději pak do právní moci rozhodnutí. Pokud by však osoba neměla způsobilost být účastníkem ještě před zahájením řízení, jednalo by se o neodstranitelnou vadu podmínky řízení, na níž by soud reagoval zastavením řízení podle § 104 odst. 1 o.s.ř. Vznikne-li tedy překážka postupu řízení až po zahájení řízení, bude o jejím řešení rozhodovat soud 1. stupně podle § 107 o.s.ř. Vzhledem k tomu, že tato překážka může vzniknout až do právní moci rozhodnutí, není použití § 107 o.s.ř. vyloučeno ani u odvolacího soudu. Došlo-li tedy ke ztrátě způsobilosti být účastníkem řízení v době od podání odvolání do vyhlášení (vydání) rozhodnutí odvolacího soudu, postupuje se i v odvolacím řízení přiměřeně podle § 107 o.s.ř. To se uplatní pouze za předpokladu, že odvolání bylo podáno včas, osobou k tomu oprávněnou a je přípustné. Nejsou-li tyto podmínky splněny a povaha věci neumožňuje v řízení pokračovat, nelze rozhodnout o zastavení odvolacího řízení, ani zrušit rozhodnutí soudu prvního stupně. Takové odvolání musí být odmítnuto, neboť užití ustanovení § 208, 218 nebo 218a o.s.ř. má přednost před postupem podle § 107 o.s.ř.⁶⁴

Občanský soudní řád v odstavci 2 a 3 § 107 dále stanoví, kdo bude obvykle procesním nástupcem účastníka řízení, který po zahájení řízení ztratil procesní subjektivitu. Tak „ztratí-li způsobilost být účastníkem řízení fyzická osoba a umožňuje-li povaha věci pokračovat v řízení, jsou procesním nástupcem, nestanoví-li zákon jinak, její dědici, popřípadě ti z nich, kteří podle výsledku dědického řízení převzali právo nebo povinnost, o něž v řízení jde.“ Jak z tohoto ustanovení vyplývá, nejčastějším nástupcem fyzické osoby v majetkových věcech budou právě její dědicové. V těchto případech bude většinou soud nucen řízení ve

⁶⁴ Bureš, J., Drápal, L., Krémář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl II. (§ 201 až 376) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 1111

věci přerušit a počkat na pravomocné rozhodnutí soudu v dědickém řízení, protože teprve tím bude určen okruh nástupců zemřelého účastníka. Kromě dědění se může uplatnit i jiná zákonná posloupnost, tak podle § 15 o.z. „po smrti fyzické osoby přísluší uplatňovat právo na ochranu její osobnosti manželů nebo partnerovi a dětem, a není-li jich, jejím rodičům“. V těchto případech bude zpravidla ihned jasné, kdo bude právním nástupcem zemřelého a k přerušení řízení zde soud proto nebude muset přistoupit. Problém nastane, pokud není soudu právní nástupce zemřelého znám, v tomto případě soud nemůže bez dalšího pokračovat v řízení. V této situaci, pokud by tu bylo nebezpečí z prodlení, by mohl soud postupovat tak, že by ustanovil podle § 29 o.s.ř. neznámému právnímu nástupci opatrovníka a s ním by pak v řízení pokračoval do doby, než budou dědicové v dědickém řízení zjištěni; jinak by řízení přerušil.⁶⁵

Co se týče právnické osoby, „ztratí-li způsobilost být účastníkem řízení právnická osoba a umožňuje-li povaha věci pokračovat v řízení, jsou jejím procesním nástupcem, nestanoví-li zákon jinak, ti, kteří po zániku právnické osoby vstoupili do jejích práv a povinností, popřípadě ti, kteří po zániku právnické osoby převzali práva a povinnosti, o něž v řízení jde.“ Stejně jako výše u fyzických osob, soud nejprve posoudí podle povahy věci, zda bude moci s právním nástupcem zaniklé právnické osoby ihned pokračovat v řízení. Je-li to možné, vydá o tom usnesení, v němž stanoví, s kým bude v řízení pokračovat. Proti tomuto usnesení je se možné odvolat. Pokud nelze pokračovat ihned, vydá soud usnesení o přerušení řízení. I proti tomuto usnesení se odvolání přípouští. Jakmile pomínou důvody, pro něž bylo řízení přerušeno, tedy bude jasno s kým v řízení pokračovat, vydá soud i bez návrhu rozhodnutí, v němž rozhodne o pokračování řízení a o tom, kdo je procesním nástupcem. Usnesení soudu o tom, s kým bude v řízení pokračovat je přijímané s „výhradou změny poměrů“ (cum clausula rebus sic stantibus). Tedy pokud dojde během řízení ke změně skutečností, na jejichž základě byl určen procesní nástupce tak, že procesním nástupcem má být někdo jiný, soud znovu rozhodne, s kým má být v řízení pokračováno místo subjektu, jež ztratil způsobilost

⁶⁵ Bureš, J., Drápal, L., Krémář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1 až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 484

být účastníkem řízení.⁶⁶ Procesní nástupce pak musí přijmout stav řízení, který je tu v době jeho nástupu do řízení. Pokud ale byla stanovena lhůta k provedení procesního úkonu původnímu účastníku, který ztratil způsobilost být účastníkem řízení ještě před jejím uplynutím, běží jeho procesnímu nástupci lhůta nová. Stejně tak i náklady vzniklé za dobu řízení původního účastníka se považují za součást nákladů jeho nástupce.

Dojde-li ale soud k závěru, že v řízení nebude možné pokračovat vůbec, usnesením řízení zastaví. Učiní tak soud prvního stupně. V případě, že dojde ke ztrátě způsobilosti být účastníkem řízení v průběhu odvolacího řízení, bude o tom ale rozhodovat již soud odvolací. § 107 odst. 5 o.s.ř. pak přímo vyjmenovává konkrétní případy, kdy nebude možno v řízení pokračovat a bude vždy nutné řízení zastavit. Tak soud zastaví řízení zejména tehdy, zemře-li manžel před pravomocným skončením řízení o rozvod, o neplatnost manželství nebo o určení, zda tu manželství je nebo není nebo z důvodu smrti partnera před pravomocným skončením řízení o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství. Pokud už bylo ve věci rozhodnuto, ale toto rozhodnutí ještě nenabylo právní moci, soud současně toto rozhodnutí zruší. Výčet případů v odstavci pátém však není taxativní a k zastavení řízení může dojít i z jiných důvodů, například z důvodu, že účastník žádného právního nástupce nemá, nebo předmětem řízení jsou taková práva, která na právního nástupce nepřecházejí (např. právo na bolestné a na náhradu za ztížení společenského uplatnění). Také proti rozhodnutí o zastavení řízení je odvolání přípustné. § 239 o.s.ř. dává možnost k obraně i proti rozhodnutí odvolacího soudu, a to podáním dovolání proti usnesení odvolacího soudu, jímž bylo v průběhu odvolacího řízení rozhodnuto o tom, kdo je procesním nástupcem účastníka, nebo o zastavení řízení podle § 107 odst. 5 o.s.ř. nebo jímž bylo potvrzeno nebo změněno usnesení soudu prvního stupně o tom, kdo je procesním nástupcem účastníka řízení, nebo zastaveno řízení podle § 107 odst. 5 o.s.ř.

⁶⁶ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 486

10.3 Procesní nástupnictví dle § 107a o.s.ř.

Institut procesního nástupnictví dle § 107a o.s.ř., byl vložen do občanského soudního řádu novelou provedou zákonem 30/2000 Sb., která reagovala na situaci, jež do té doby nebyla v zákoně vůbec upravena, kdy dojde k převodu nebo přechodu práv a povinností během řízení, aniž by účastník ztratil způsobilost být účastníkem řízení, jak je tomu u procesního nástupnictví dle § 107 o.s.ř. Oba instituty procesního nástupnictví nalezneme v části třetí, hlavě první v rubrice nazvané „Překážky postupu řízení“. Jak bylo výše uvedeno, u procesního nástupnictví podle § 107 o.s.ř. dochází k překážce postupu řízení, protože účastník ztratil v průběhu řízení způsobilost být účastníkem řízení, což se projeví v nedostatku procesní podmínky, která brání dalšímu pokračování v řízení. Došlo-li tedy ke vzniku překážky postupu řízení, soud tak musí po posouzení situace rozhodnout, jestli může v řízení pokračovat s nástupcem původního účastníka, nebo jestli řízení usnesením zastaví. Ne tak ale u procesního nástupnictví dle § 107a o.s.ř., kdy dochází během řízení pouze k singulární sukcesi, tedy přechodu nebo převodu jednotlivých práv a povinností, aniž by účastník ztratil procesní subjektivitu. Singulární sukcese se tak projeví pouze ve ztrátě věcné legitimace původního účastníka. Nedostatek věcné legitimace nevytvoří překážku postupu řízení, řízení tedy může dále pokračovat s původním účastníkem, projeví se to pouze ve výsledku sporu. Z výše uvedeného tak výrazně vyvstává značná nelogičnost zařazení institutu procesního nástupnictví dle § 107a o.s.ř. pod rubriku nazvanou „Překážky postupu řízení“, když v tomto případě, na rozdíl od § 107 o.s.ř., k žádné skutečné překážce v řízení nedochází. Proto by jistě systematičtěji působilo jeho zařazení do rubriky nazvané „Účastníci řízení“, ve kterém jsou upraveny i další instituty řešící nedostatek věcné legitimace v řízení, jako je záměna a přistoupení dalšího účastníka, oba upravené v § 92 o.s.ř. Procesní nástupnictví podle § 107a o.s.ř. řeší stejně jako záměna a přistoupení dalšího účastníka nedostatek věcné legitimace, která netvoří překážku postupu v řízení, ale projeví se až v meritorním rozhodnutí soudu. Rozdíl mezi § 92 a § 107a o.s.ř. spočívá v okamžiku, kdy ke ztrátě věcné legitimace došlo. Zatímco u záměny

a přistoupení nemá účastník řízení věcnou legitimaci už od počátku, u procesního nástupnictví dle § 107a o.s.ř. dochází ke ztrátě věcné legitimace v důsledku přechodu nebo převodu práv až v průběhu řízení, tedy po jeho zahájení. Tak i § 92 odst. 3 o.s.ř. stanoví, že ustanovení o záměně a přistoupení dalšího účastníka se nepoužijí v případech uvedených v § 107a o.s.ř. Z výše uvedeného tak vyplývá, že procesní nástupnictví dle 107a o.s.ř., je vlastně obdobou institutu záměny účastníků řízení podle § 92 odst. 2 o.s.ř., kdy oba řeší nedostatek věcné legitimace, která účastníkovi nesvědčí ani ve spojení s jiným. Společné jim bude i to, že se oba instituty použijí pouze ve sporném řízení.⁶⁷ Odlišujícím znakem však je, kromě okamžiku, kdy dochází ke ztrátě věcné legitimace, že procesní nástupce musí přijmout stav řízení, jaký tu je v době jeho vstupu do řízení.

Podmínky pro uplatnění institutu procesního nástupnictví dle § 107a o.s.ř. vymezuje zákon tak, že „má-li žalobce za to, že po zahájení řízení nastala právní skutečnost, s níž právní předpisy spojují převod nebo přechod práva nebo povinnosti účastníka řízení, o něž v řízení jde, může dříve, než soud o věci rozhodne, navrhnout, aby nabyvatel práva nebo povinnosti vstoupil do řízení na místo dosavadního účastníka; to neplatí v případech uvedených v § 107 o.s.ř.“

Z toho vyplývá, že aby vůbec mohlo dojít ke vzniku procesního nástupnictví dle § 107a o.s.ř., musí žalobce podat soudu návrh na postup podle § 107a o.s.ř.

U procesního nástupnictví dle § 107a o.s.ř. záleží tedy výlučně na žalobcově vůli, zda návrh podá či ne, a soud, na rozdíl od § 107 o.s.ř., nemůže sám z úřední moci o postupu podle § 107a o.s.ř. rozhodnout. K návrhu na vstup do řízení je tedy legitimován pouze žalobce. Žalovaný jen v případě, jedná-li se o účastenství ve vztahu k jím podané vzájemné žalobě a má-li v ní tedy postavení žalobce (§ 97, 98 o.s.ř.).⁶⁸ Tento návrh však může být podán pouze do doby, než soud ve věci rozhodne. Žalobce má povinnost soudu prokázat, že skutečně po zahájení řízení došlo k právní skutečnosti, se kterou právní předpisy spojují převod nebo přechod práv a povinností. Soud pak ve vztahu k jím označené právní skutečnosti

⁶⁷ Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2. vyd. Praha:Linde, 2005 str. 218

⁶⁸ Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1 až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 493

zkoumá, zda jde vůbec o právní skutečnost, zda s ní právní předpisy spojují přechod práva nebo povinnosti, zda opravdu nastala a zda je způsobilá mít za následek přechod práva nebo povinnosti. Otázkou, zda podle označené právní skutečnosti právo nebo povinnost skutečně přešly na jiného, se přitom už nezabývá, neboť se netýká zkoumání procesního nástupnictví ve smyslu ustanovení § 107a o.s.ř., ale již posouzení věci samé, k níž se soud může vyslovit jen v rozhodnutí.⁶⁹ Podaří-li se žalobci výše uvedené skutečnosti dostatečně prokázat, rozhodne soud usnesením o změně účastníků. Podmínkou k přivolení soudu k procesnímu nástupnictví dle § 107a o.s.ř. ale je, aby s tím vyslovila souhlas osoba, jež má vstoupit na místo dosavadního žalobce. Souhlas žalovaného ani osoby, jež má vstoupit na jeho místo se však nevyžaduje. Dalším předpokladem pro vyhovění návrhu podle ustanovení § 107a o.s.ř. je vedle výše uvedených podmínek také to, že nabyvatel práv a povinností, jehož vstup do řízení je navržen, má způsobilost být účastníkem řízení.⁷⁰

Osoba, na niž díky singulární sukcesi přešlo právo nebo povinnost, a jež vstupuje do řízení místo dosavadního účastníka, musí přijmout stav řízení, v jakém se řízení nachází, je tudíž vázána úkony účastníka předchozího, jehož v řízení nahrazuje. Stejně tak právní účinky spojené s podáním žaloby zůstávají dle § 107a odst. 2 o.s.ř. zachovány.

Procesní nástupnictví v případě singulární sukcese se uplatní v řízení u soudu prvního stupně, kdy žalobce musí podat svůj návrh dříve, než soud ve věci rozhodne. Proti tomuto rozhodnutí je přípustné odvolání. Navíc § 239 o.s.ř. připouští i možnost podat dovolání proti usnesení odvolacího soudu, jímž v průběhu odvolacího řízení rozhodl o vstupu do řízení na místo dosavadního účastníka podle § 107a o.s.ř., nebo jímž bylo potvrzeno nebo změněno rozhodnutí soudu prvního stupně o tomtéž. Použití ustanovení § 107a o.s.ř. je výslovně vyloučeno pro řízení o žalobě o zmatečnost, kdy tak stanoví § 235b odst. 2 o.s.ř., a neužije se dle

⁶⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 6. 2003, sp. zn. 21 Cdo 306/2003

⁷⁰ SJ 24/2004 In. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I. (§ 1 až 200za) 7. vyd. Praha: Beck, 2006, str. 75

§ 243c o.s.ř. ani při řízení o dovolání. Důvodem je, že v obou řízeních se vychází ze stavu, jaký tu byl v době vydání napadeného rozhodnutí, a proto ani ke změnám věcné legitimace nastalým po vydání napadeného rozhodnutí zde nelze přihlížet.

11. Závěr

Současně platný občanský soudní řád pochází z roku 1963, tedy z doby úplně odlišné společensko-politické situace, než jaká je dnes, proto i přes řadu novelizací, kterými prošel po roce 1989, již nemůže být dokonalým odrazem potřeb moderní demokratické společnosti. Hlavním důvodem jsou odlišné požadavky na koncepci právní úpravy v době jeho vzniku, jež vycházely z teorií socialistického zákonodárství a které se projeví například v jednotnosti civilního řízení, jež nerozlišovalo mezi řízením sporným a nesporným. Po dobu jeho platnosti došlo v naší společnosti k dramatickým změnám, které znamenaly přechod od socialistického státu k moderní demokratické společnosti a jež se nutně musely odrazit i v požadavcích na novou úpravu právního řádu. Dalším novým aspektem působícím na náš právní řád je členství České republiky v Evropské unii, kdy český právní řád musí reflektovat i právní normy vyplývající z evropského komunitárního práva, jež jsou za určitých podmínek nadřazeny i právu národnímu. Všechny výše uvedené skutečnosti pak ukazují na potřebu rekodifikace nejen civilního procesu, ale vzhledem k jeho provázanosti s právem hmotným, i občanského zákoníku. Procesní právo je sice samostatným právním odvětvím, přesto tak úzce provázaným s právem hmotným, kdy civilní proces vlastně slouží k jeho uskutečňování, že je nemyslitelné, aby se takto výrazná změna udála bez potřebných prací na nové úpravě i v oblasti práva hmotného. Tato potřeba vyvstává i z toho, že současně platný občanský zákoník pochází ze stejného období jako občanský soudní řád.

V této práci jsem se zabývala současně platnou právní úpravou účastníků řízení v civilním procesu, na závěr bych proto chtěla upozornit na některé její problematičtější aspekty, jimiž by bylo podle mne vhodné se při přípravách nového procesního kodexu zabývat.

Základním problémem, zabýváme-li se účastenstvím v civilním procesu, je bezpochyby vymezení konkrétních subjektů, jež mohou jako účastníci řízení před soudy vystupovat. V současné právní úpravě jsou účastníci řízení vymezení pomocí tří legálních definic. První z nich vymezuje účastníky sporného řízení a druhé dvě se užijí pro řízení nesporná. Vymezení účastníků sporných řízení pomocí první

zákoně definice, jež uvádí, že „účastníky řízení jsou žalobce a žalovaný“ se mi nejeví jako výrazně problémové a tuto úpravu bych zachovala i v novém kodexu. Větší problémy by mohlo vzbuzovat definování účastníků nesporných řízení. Okruh účastníků nesporných řízení je v současně platné právní úpravě určen pomocí dvou zákonných definic, což může vyvolávat otázky, zejména ohledně aplikace té či oné definice na konkrétní nesporné řízení. Řešení by se nabízelo jednak ve vytvoření pouze definice jedné, s níž by samozřejmě odpadl i problém s otázkou, která definice má v daném nesporném řízení přednost. Další možností by bylo taxativní vymezení účastníků řízení pro každé nesporné řízení zvlášť. Velká rozmanitost nesporných řízení, podle mého názoru, vylučuje použití první varianty, jež předpokládala vytvoření jedné definice, která by šla vztáhnout na všechny účastníky nesporných řízení. Aby bylo možno postihnout variabilitu nesporných řízení, museli bychom stejně přistoupit více méně k syntéze současných dvou definic účastníků nesporného řízení do definice jedné, což, myslím si, by nevedlo i vzhledem k již zažitě právní praxi k výraznějšímu pokroku, ale spíše by to ještě více zkomplikovalo dosavadní úpravu. Ani druhá varianta mi nepřijde jako příliš vhodná, zejména z důvodu, že postihnout v daném řízení všechny subjekty, jež by se mohly řízení účastnit, by kladlo vysoké nároky na zákonodárce a případné opomenutí některého z možných účastníků by vyvolalo jen další problémy. Vzhledem k výše uvedenému mi nezbyvá než konstatovat, že i v případě definování účastníků nesporných řízení, se musím znovu přiklonit k zachování dosavadní právní úpravy i v budoucím procesním kodexu. Bude nutné se ale vypořádat s otázkou duplicitního označování navrhovatele jako účastníka řízení, jež můžeme nalézt například v řízení o umoření listin, kdy § 185k o.s.ř. stanoví, že „účastníky řízení jsou navrhovatel, ten, kdo je podle listiny povinen plnit, ten, kdo má listinu v držbě, a ten, kdo podal námitky podle § 185m odst. 2.“ Vzhledem k užití druhé definice při vymezení účastníků řízení o umoření listin, která sama zakládá účast na řízení navrhovateli, vyvolává jeho vymezení jako účastníka řízení i v § 185k o.s.ř. zbytečnou duplicitu, kterou by bylo vhodné v budoucí právní úpravě odstranit.

Po vymezení okruhu účastníků řízení je třeba se také zabývat způsobilostí být účastníkem řízení a procesní způsobilostí. Pro vymezení obou institutů bylo

použito v současném občanském soudním řádu odkazu na hmotněprávní úpravu způsobilosti k právům a povinnostem a způsobilosti k právním úkonům. Tuto metodu, jež zákonodárce v současné právní úpravě zvolil, považuji za vhodnou a myslím si, že není třeba vytvářet výslovnou úpravu způsobilosti být účastníkem řízení a procesní způsobilosti v novém civilním kodexu. Je ale nutné i v novém procesním kodexu uchovat to, aby zákon, jako je tomu dnes, umožňoval být ve výjimečných případech, účast na řízení i tomu, kdo nemá podle hmotného práva způsobilost k právům a povinnostem. Dále bych považovala za vhodné vypustit odstavec druhý z § 20 o.s.ř. Jak již bylo zmiňováno v kapitole věnující se procesní způsobilosti, odstavec druhý vůbec neřeší procesní způsobilost, ale pouze zakládá věcnou legitimaci subjektům, jež jsou oprávněny podle zvláštních předpisů nakládat s majetkem státu. Věcná legitimace je institutem, jež spadá do hmotného práva, proto zařazení tohoto ustanovení i do budoucího kodexu civilního procesu považuji za zbytečné.

Dalším institutem, jemuž bude třeba věnovat při rekodifikaci civilního procesu pozornost, je institut společenství účastníků, jenž je v současnosti upraven v § 91 o.s.ř. Současná právní úprava rozlišuje mezi společenstvím samostatným a nerozlučným. Problém nastane v okamžiku, kdy dochází ke kumulaci takových účastníků řízení, u nichž z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání mezi nimi. Bureš, Drápal a Kramář ve svém komentáři k občanskému soudnímu řádu uvádějí, že v případech věcí, v nichž ze zákona vyplývá způsob vypořádání mezi účastníky, se jedná o společenství účastníků svého druhu, které v sobě obsahuje jak prvky společenství samostatného tak nerozlučného. Tak v tomto společenství může každý společník činit úkony bez souhlasu dalšího společníka, přesto se však jeho úkony budou dotýkat i společníků ostatních. Z toho, že všechny úkony může činit každý společník bez souhlasu ostatních, by vyplývalo, že se jedná o společenství samostatné, ale jak uvádí i § 206 odst. 2 o.s.ř., bude mít úkon jednoho ze společníků vliv i na ostatní společníky, což je naopak charakteristické pro společenství nerozlučné. Nelze než souhlasit s výše uvedenými autory, že v těchto případech se bude jednat o společenství účastníků sui generis, pro které ovšem výslovná právní úprava chybí. Řešení této nepřehledné situace bych viděla

zejména v zakotvení nové právní úpravy tohoto druhu procesního společenství, a to zvláště metodou odkazů na v zákoně již upravené typy procesního společenství účastníků, tedy procesní společenství samostatné a nerozlučné.

Závěrem mých úvah nad budoucí úpravou účastníků řízení v civilním procesu bych ještě chtěla zmínit vhodnost přesunutí úpravy procesního nástupnictví dle § 107a o.s.ř. z rubriky nazvané „Překážky postupu řízení“ do rubriky „Účastníci“. Tuto změnu, jejíž důvody byly rozebrány v odpovídající kapitole této práce, lze považovat spíše za kosmetickou, přesto si myslím, že by přispěla k větší logičnosti a systematickosti celkového uspořádání nového procesního kodexu.

Seznam literatury

Monografie, komentované zákony a učebnice

BUREŠ, J., DRÁPAL, L., KRČMÁŘ, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl I., (§ 1 až 200za). 7. vyd. Praha: Beck, 2006

BUREŠ, J., DRÁPAL, L., KRČMÁŘ, Z. a kol. Občanský soudní řád: komentář. Díl II., (§ 201 až 376). 7. vyd. Praha: Beck, 2006

MACUR, J. Povinnost a odpovědnost v občanském právu procesním. Brno: Masarykova univerzita, 1991

SHELLEOVÁ, I. a kol. Civilní proces. 1.vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2006

WINTEROVÁ, A. a kol. Civilní právo procesní. 4.vyd. Praha : Linde, 2006

WINTEROVÁ, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 2.vyd. Praha: Linde, 2005

Časopisecké články

BALÁK, F. Ještě k otázce, zda má singulární sukcese za následek procesní nástupnictví. Právní rozhledy, 1997, č. 6, str. 318 - 320

BARTONÍČKOVÁ, K. Poučovací povinnost soudu. Jurisprudence, 2006, č. 3, str. 10 – 16

BUREŠ, J. , DRÁPAL, L. K procesnímu nástupnictví při singulární sukcesi. Právní rozhledy, 1997, roč. 5, č. 4, str. 161-170

BUREŠ, J., DRÁPAL, L. Procesní nástupnictví v civilním soudním řízení. Právní praxe v podnikání, 1994, č. 9, str. 1 – 4

FALDYNA, F. Označení účastníků v občanském soudním řízení. Právo a podnikání, 1996, roč. 5, č. 4, str. 21 - 27

FALDYNA, F. Ještě k označování účastníků v občanském soudním řízení. Právo a podnikání, 1996, roč. 5, č. 7-8, str. 26 - 28

- GREGOROVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., STAVINHOVÁ, J. K některým otázkám právní subjektivity a způsobilosti k právním úkonům u nezletilých. Právní rozhledy, 1997, č. 2, str. 53 - 56
- HLAVSA, P. K účasti státního zástupce v civilním řízení. Právní praxe v podnikání 1998, č. 11, str. 1 - 4
- KOLÁŘOVÁ, L. O životě a smrti právnické osoby (Právnické osoby jako účastníci občanského soudního řízení). Právní praxe, 1993, č. 8, str. 495 - 498
- KOPECKÝ, M. Obec v soudním řízení. Právní praxe, 1998, č. 5, str. 312 - 325
- MACUR, J. Lze posuzovat procesní jednání stran podle ustanovení hmotného práva o vadách právních úkonů?. Právní rozhledy, 1995, roč. 3, č. 11, str. 440 - 443
- MACUR, J. Základní teoretické otázky legislativní koncepce civilního procesu. Bulletin advokacie, 1998, č. 9, str. 6 - 17
- NYKODÝM, J. Nad jedním soudním rozhodnutím. Právní rozhledy, 1994, roč. 2, č. 4, str. 120 - 121
- SPÁČIL, J. K problematice procesní způsobilosti právnické osoby. Právní praxe, 1998, č. 7, str. 461 - 463
- SPÁČIL, J. Sporné otázky procesního nástupnictví. Právní praxe, 1995, č. 7, str. 402 - 414
- SVOBODA, K. Hmotněprávní poučovací povinnost soudu - mýtus nebo realita?. Právní fórum, 2007, č. 2, str. 46 - 49
- SVOBODA, K. Hlavní intervence. Co s ní?. Právní rádce, 2007, č. 4, str. 17 - 19
- SVOBODOVÁ, I. Přistoupení a záměna podle občanského soudního řádu. Právní praxe, 1995, č. 10, str. 644 - 647
- ŠMEHLÍKOVÁ, R. Princip rovnosti a ochrany slabšího v současné právní úpravě českého civilního procesu. Právní fórum, 2005, č. 3, str. 113 - 116
- TĚMÍN, T., FRIEBERT, P. Hlavní intervence. Právní rádce, 2003, č. 8, str. 17 - 21
- VYVADIL, J. K výkladu § 42, 43 a 92 občanského soudního řádu. Právní praxe, 1994, č. 5, str. 276 - 278
- WINTEROVÁ, A. Příspěvek k diskuzi o procesním nástupnictví. Právní praxe, 1997, č. 10, str. 625 - 631

- WINTEROVÁ, A. Možnosti a hranice reformy směřující ke koncentraci a zrychlení civilního soudního řízení. Právní praxe, 1997, č. 2, str. 76 – 85
- WINTEROVÁ, A. Koho a o čem v procesu poučovat? (Ještě k § 5 OSŘ). Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 2004, č. 4, str. 43 – 46
- WINTEROVÁ, A. K rekodifikaci občanského soudního řádu v České republice. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 2004, č. 4, str. 73 - 80
- ZÁRUBA, J. K netrestní působnosti státního zastupitelství. Právní praxe, 1999, č. 9, str. 534 – 548
- ZOULÍK, F. Vliv evropského práva na naše civilní soudnictví. Bulletin advokacie, 2006, č. 7 - 8, str. 17 – 21
- ZOULÍK, F. Rovnost stran a profesionalita v civilním procesu. Bulletin advokacie, 1999, č. 9, str. 7 - 20

Judikatura

- Nález Ústavního soudu II. ÚS 303/01 [Sb.n.u.US Svazek č.24 Nález č.200 str.505] ze dne 19.12.2001
- Usnesení Ústavního soudu IV. ÚS 303/98 [Sb.n.u.US Svazek č.12 Usnesení č.59 str. 477] ze dne 20. 10. 1998
- Nález Ústavního soudu III. ÚS 150/93 [Sb.n.u.US Svazek č.2 Nález č.49 str.87] ze dne 3. 11. 1994
- Nález Ústavního soudu II. ÚS 79/95 [Sb.n.u.US Svazek č.3 Nález č.28 str.203] ze dne 6. 6.1995
- Nález Ústavního soudu I. ÚS 559/2000 [Sb.n.u.US Svazek č.27 Nález č.111 str.233] ze dne 25. 9. 2002
- Nález Ústavního soudu III. ÚS 454/98 [Sb.n.u.US Svazek č.14 Nález č.52 str.3] ze dne 1. 4. 1999
- Nález Ústavního soudu IV. ÚS 221/98 [Sb.n.u.US Svazek č.13 Nález č.34 str.247] ze dne 4. 3. 1999
- Nález Ústavního soudu I. ÚS 119/96 [Sb.n.u.US Svazek č.6 Nález č.112 str.307] ze dne 31. 10. 1996

- Usnesení Nejvyššího soudu z 26. 3. 1998, čj. 1 Odon 100/97–102
- Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 5. 2. 1998, sp. zn. 2 Odon 49/97
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 6. 1998, čj. 1 Odon 76/97–102
- Usnesení Nejvyššího soudu z 5. 11. 1998, čj. 33 Cdo 1414/98
- Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 1. 1999, čj. 29 Cdo 912/98 – 214
- Usnesení Nejvyššího soudu z 24. 2. 1999, čj. 32 Cdo 1206/98 – 83
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 5. 2001, sp. zn. 29 Odo 232/2001
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 8. 2001, sp. zn. 20 Cdo 2850/99
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze 6. 3. 1996, sp. zn. II Odon 4/96
- Stanovisko pléna Nejvyššího soudu z 22. 1. 1997, Plsn 2/96
- Stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 3. 9. 1997, Cpjn 30/97
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 5. 2003, sp. zn. 25 Cdo 162/2003
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. 5. 2003, sp. zn. 21 Cdo 270/2003
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 6. 2003, sp. zn. 21 Cdo 306/2003
- Usnesení Nejvyššího soudu z 30. 9. 1998, 2 Cdon 813/97
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 6. 1999 sp. zn. 2 Cdon 680/97
- Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 14. 9. 2001, sp. zn. 12 Co 356/2001

Internetové zdroje

www.judikatura.cz
www.cak.cz
www.nsoud.cz
www.portal.gov.cz

Seznam použitých zkratek

Ústava	ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů
Listina	usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR, ve znění pozdějších předpisů
o.s.ř.	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
o.z.	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
ZPr.	zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů
ZR.	zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů